

praxis
mõttekoda

**Kutsekeskharidusõpe keskhariduseta
täiskasvanutele – võimaluste ja/või soovi
puudus?**

Uuringu aruanne, 22.03.2019

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Uuringu tellis Haridus- ja Teadusministeerium tegevuse „Täiskasvanuhariduse edendamine ja õppimisvõimaluste avardamine“ raames.

Autorid

Kirsti Melesk

Hanna-Stella Haaristo

Sandra Haugas

Keiu Telve (külalisuurijana, Rakendusliku Antropoloogia Keskus)

Käesoleva töö valmimisse on andnud olulise panuse ka

Kerttu Sobak, Rakendusliku Antropoloogia Keskus (Laura Jamsja ja Kaia Beilmann) ning kõik intervjuudel osalenud keskhariduseta täiskasvanud, kutseõppeasutuste ja täiskasvanute gümnaasiumide esindajad ning Töötukassa karjäärinõustajad.

Poliitikauringute Keskus Praxis on Eesti esimene sõltumatu, mittetulunduslik mõttekeskus, mille eesmärk on toetada analüüsile, uuringutele ja osalusdemokraatia põhimõtetele rajatud poliitika kujundamise protsessi.

praxis
mõttekoda

Poliitikauringute Keskus Praxis

Tartu maantee 50, V korrus

10115 Tallinn

tel 640 8000

www.praxis.ee

praxis@praxis.ee

Väljaande autoriõigus kuulub Poliitikauringute Keskusele Praxis. Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Melesk, Kirsti, Haaristo, Hanna-Stella, Haugas, Sandra, Telve, Keiu 2019. Kutsekeskharidusõpe keskhariduseta täiskasvanutele – võimaluste ja/või soovi puudus? Tallinn: Poliitikauringute Keskus Praxis.

1. Uuringu taust, eesmärk ja uurimisküsimused

Eestis on keskhariduseta inimeste osakaal muutumas üha olulisemaks probleemiks olles kasvavas trendis just nooremates vanuserühmades (Serbak 2018¹). Samas on keskhariduse olemasolu kasulik inimestele endile sotsiaalsete riskide vähendamiseks ja heaolu suurendamiseks – keskhariduse omandamisega väheneb töötus- ja mitteaktiivsusrisk, töötavatel inimestel on palgad kõrgemad, paranevad oskused ja võimalused elada tervislikult (Anspal jt 2011²). Keskhariduse olemasolu on vajalik ka ühiskonna kui terviku perspektiivist. Kõrgem haridustase vähendab kulusid riigile (kõrgem maksutulu, väiksemad kulud sotsiaal- ja töötutoetustele ning -teenustele) ning võib vähendada ka kuritegevust ja parandada osalust kodanikuühiskonnas (Anspal jt 2011). Selle trendi taustal on oluline arutleda selle üle, millised on keskhariduseta täiskasvanute võimalused keskhariduse omandamiseks.

Varasemate uuringute järgi Eestis kutsekeskharidusõpet mittestatsionaarses vormis ei toimu, kuid täiskasvanud kutsekeskhariduses statsionaarses õppes üldiselt ei osale (Räis jt 2014³). Selle tulemusel valivad täiskasvanud tasemehariduse omandamiseks sagedamini täiskasvanute gümnaasiumis pakutava üldkeskhariduse või kutsehariduse ilma keskhariduseta. 2017/2018. õppeaastal õpib kutsekeskhariduses 1035 õpilast vanuses 20+ ning on kahanevas trendis alates 2011/2012. õppeaastast, mil õpilaste arv oli 2459 (HaridusSilm). Samal ajal on täiskasvanute osalus kutsehariduses kasvanud, kuid kutsekeskharidusse jõuavad neist vähesed. Vahemikus 2015/2016 kuni 2018/2019 õppeaasta on kutseõppes 20+ vanuses õpilaste osakaal kõigist õpilastest kasvanud 51%-lt 53%-ni, sealjuures absoluutarvudes kasvab just 25+ vanuses õpilaste arv kui teistes vanuserühmades on väike langus (HaridusSilm). Kutsekeskhariduse õpilased on pigem noored täiskasvanud: suurem osa õpilastest (79%) on vanuses 20-24. Väljakutse on ka see, et kõigist keskhariduseta täiskasvanutest vanuses 20+ (umbes 100,000 inimest), õpib keskhariduse tasemel vaid väga väike osa (ca 5%).

Eelnevast tulenevalt on **uuringu eesmärk** analüüsida täiskasvanud õppijatele kutsekeskhariduse pakkumist, korraldust ning selgitada välja õppesse astumist soodustavad ja takistavad tegurid. Lisaks on eesmärk uurida täiskasvanud õppijate vajadusi ja hoiakuid kutsekeskhariduse omandamise suhtes. Täiskasvanud on uuringus läbivalt defineeritud kui 20+ vanuses sihtrühm.

Siinjuures on oluline silmas pidada seda, kuidas saab kutsekeskharidus soodustada ühelt poolt täiskasvanute valikuvõimaluste avardamist (st võrdsem jagunemine kutse- ja üldkeskhariduse vahel) ning teiselt poolt kaasata suuremat hulka keskhariduseta täiskasvanuid omandama keskharidust. Selle eesmärgi täitmiseks on püstitatud kolm suuremat uurimisteemat, mis omakorda jagunevad detailsemateks uurimisküsimusteks.

1) Kutsekeskhariduse sihtrühmad

Selleks, et kutsekeskhariduse korraldus vastaks potentsiaalsete õpilaste vajadustele ning aitaks ületada nende ees seisvaid takistusi hariduses osalemiseks, on vaja arvesse võtta seda, kes on kutsekeskhariduse sihtrühmad ning mis neid iseloomustab. Laias laastus võib identifitseerida kolm täiskasvanute sihtrühma, kelle kaasamisele kutsekeskharidusse on vaja tähelepanu suunata:

- (1) keskhariduseta täiskasvanud, kes ei osale tasemeõppes (inimesed, keda on vaja motiveerida tasemeharidust omandama, pakkudes paindlikku kutsekeskhariduse õpet)
- (2) keskhariduseta täiskasvanud, kes õpivad kutseõppes (inimesed, kes on motiveeritud omandama kutseharidust, kuid kellele kutsekeskharidus ei ole olnud ühelt või teisel põhjusel võimalik valik);
- (3) üldkeskharidust omandavad täiskasvanud (inimesed, kes on motiveeritud omandama keskharidust ning kellel võib olla soov lisaks üldkeskharidusele omandada kutse);

¹ Serbak, K. (2018) Mis mõjutab keskhariduseni jõudmist Eestis? Analüüs EHISe andmetel. Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium.

² Anspal, S., Järve, J., Kallaste, E., Kraut, L., Räis, M. L., Seppo, I. (2011). The Cost of School Failure in Estonia. Eesti Rakendusuuringute Keskus CentAR. Research report for the Estonian Ministry of Education and Research.

³ Räis, M. L., Kallaste, E., Kaska, M., Järve, J., Anspal, S. (2014) Põhi- ja keskhariduseta täiskasvanute tasemeharidusse tagasitoomise toetamine. Tallinn: Eesti Rakendusuuringute Keskus Centar.

Ülal loetletud sihtrühmade motivatsioon tasemeharidust omandada on erinev, mistõttu on eeldatavasti ka nende õppesse astumist soodustavad ja takistavad tegurid erinevad. Selleks, et uuringu käigus täpsustada kutsekeskhariduse sihtrühmi, on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

- ❖ Mis iseloomustab keskhariduseta täiskasvanuid kui potentsiaalseid kutsekeskhariduse õppureid (sh nende õpimotivatsioon, tasemehariduses osalemise kogemus, peamised taustatunnused nagu vanus, sugu, hõive staatus, pere olemasolu jne)?
- ❖ Kas ja kuidas defineerivad kutsekeskhariduse sihtrühmi kutseõppeasutused (sh kas valitakse sihtrühmast lähtuvaid tegevusi, kes on potentsiaalsed õppurid koolide hinnangul)?

2) Potentsiaalsete õpilaste motivatsioon ja vajadused

Teaduskirjanduses kasutatakse kõige sagedamini Cross (1981)⁴ loodud kategooriaid, mille kohaselt on õppetegevuses osalemist takistavad tegurid jagatud kolmeks: situatsioonilised (*situational*), institutsionaalsed (*institutional*) ja isiklikud (*dispositional*). Situatsioonilised barjäärid on seotud potentsiaalse õppija elustiili ja -korraldusega (sh kuidas on võimalik ühitada töögraafikut õppimisega, kas on võimalik leida õppimise ajaks lapsehoiuvõimalusi, kas tööandja võimaldab õpingutel osaleda jne). Institutsionaalsed barjäärid on seotud sellega, kuidas võimaldab õppe korraldus sihtrühmal õpingutes osaleda, sh kas õpingute graafik ja asukoht sobivad, kas õppimisvõimaluste kohta on piisavalt infot, millised kulud kaasnevad õpingutes osalemisega ning kas potentsiaalsel õpilasel on piisavalt teadmisi ja kvalifikatsiooni kooli sisseastumiseks. Isiklikud barjäärid on seotud inimese enda suhtumisega õppimisse ja valmisolekuga kooli naasta, sh milline on potentsiaalse õpilase huvi õpingutes osaleda või milline on keskhariduseta inimeste suhtumine õppimisse (varasemad uuringud on nt välja toonud tüüpilised hoiakud nagu „õppimine on teiste jaoks“ või „ma olen kooli jaoks liiga vana“).

Ka käesolevas uuringus on oluline arvestada kõiki ülal nimetatud kategooriaid ning nende võimalikke kombinatsioone. Samuti on vaja arvesse võtta sihtrühma hinnanguid selle osas, mis aitaks neid takistusi ületada. Selleks on käesolevas uuringus püstitatud järgmised uurimisküsimused:

- ❖ Milline on keskhariduseta täiskasvanute suhtumine kutsekeskharidusse ja selle potentsiaalsesse kassusse? Mis takistab täiskasvanutel kutsekeskhariduse omandamist (sobiva eriala puudus, kutseõppeasutuse asukoht, õppekorraldus, õppeaeg, majanduslikud tingimused, hoiakud kutsehariduse suhtes, õpingute jätkamise võimalused vms)?
- ❖ Mis aitaks keskhariduseta täiskasvanute hinnangul (kutse)keskhariduse omandamisele kaasa (mis motiveeriks ning aitaks eelpool nimetatud takistusi ületada)? Mis motiveeris tasemeõppe omandamise juurde tulema neid, kes on valinud keskhariduse omandamise jaoks täiskasvanute gümnaasiumi/kutseõppeõppekava kutseõppeasutuses ning mis motiveeriks neid kutsekeskharidust valima?

3) (Potentsiaalsete) õppijate vajadustele vastav õppekorraldus

Uurides täiskasvanuhariduses osalemise takistusi on rõhutatud, et täiskasvanute osalemist õppetegevuses mõjutab lisaks isiku tasandil ilmnevatele takistustele (st õpilaste endi motivatsioon ja takistused õppes osaleda) ka institutsionaalsed tegurid (st viisid, kuidas õppetegevuse korraldus toetab või takistab õppes osalemist) ja laiem ühiskondlik tasand (nt kuivõrd toetab õppes osalemist hariduskorraldus, tööturu või sotsiaalteenuste süsteem jne) (Rubenson ja Xu 1997⁵). Seega on vaja mõista ka seda, kuidas toetab või takistab õppekorraldus kutsekeskhariduses osalemist. Selleks on püstitatud uurimisküsimused:

- 1) Milliseid paindliku õppe võimalusi pakuvad kutseõppeasutused kutsekeskhariduses (moodulõpe, tsükliõpe, õhtuõpe, e-õpe jne)? Kuidas on koolide poolt korraldatud täiskasvanute õppe võimalustest teavitamine?

⁴ Cross, K. P. (1981). *Adults as Learners*. San Francisco: Josey-Bass.

⁵ Rubenson, K., Xu, G. (1997). Barriers to participation in adult education and training: towards a new understanding. Raamatus Belanger, P., Tuijnman, A. (Toim.). *New patterns of adult learning: a six-country comparative study* (pp. 77-100). Oxford: Pergamon: Unesco Institute for Education.

- 2) Kas ja millised strateegiad on õppeasutustel täiskasvanud õppijatele suunatud kutsekeskhariduse pakkumise laiendamiseks (sh millised võiksid kooli hinnangul olla tegevused õppe laiendamiseks)? Mis toetab ja mis takistab kutsekeskhariduse paindlikumat korraldust (sh kuidas laiem ühiskondlik kontekst, hariduskorraldus toetab või takistab kutsekeskhariduse populariseerimist)? Kas ja milliseid võimalusi nähakse täiskasvanutele kutsekeskhariduse pakkumises koostöös täiskasvanute gümnaasiumidega?
- 3) Mida näeb õppeasutuste juhtkond põhjustena, miks kutsekeskhariduses on vähe täiskasvanud õppijaid ning kuidas võiks koolide hinnangul toetada täiskasvanute osalust kutsekeskharidusõppes?
- 4) Kas ja kuidas arvestatakse õppeasutuses (sh kutseõppeasutustes ja täiskasvanute gümnaasiumides) täiskasvanud õppurite eelnevat haridusteed ja töökogemust? Kas ja kuidas teavitatakse potentsiaalseid õpilasi, sisseastujaid ja õpilasi varasemalt õpitu ning töökogemuse kaudu omandatu arvestamise võimalusest õpingute läbimisel ning kutsekeskhariduse omandamisel? Mis on takistused VÕTA rakendamiseks kutsekeskhariduses, mis on eeldused selle laialdasemaks rakendamiseks?

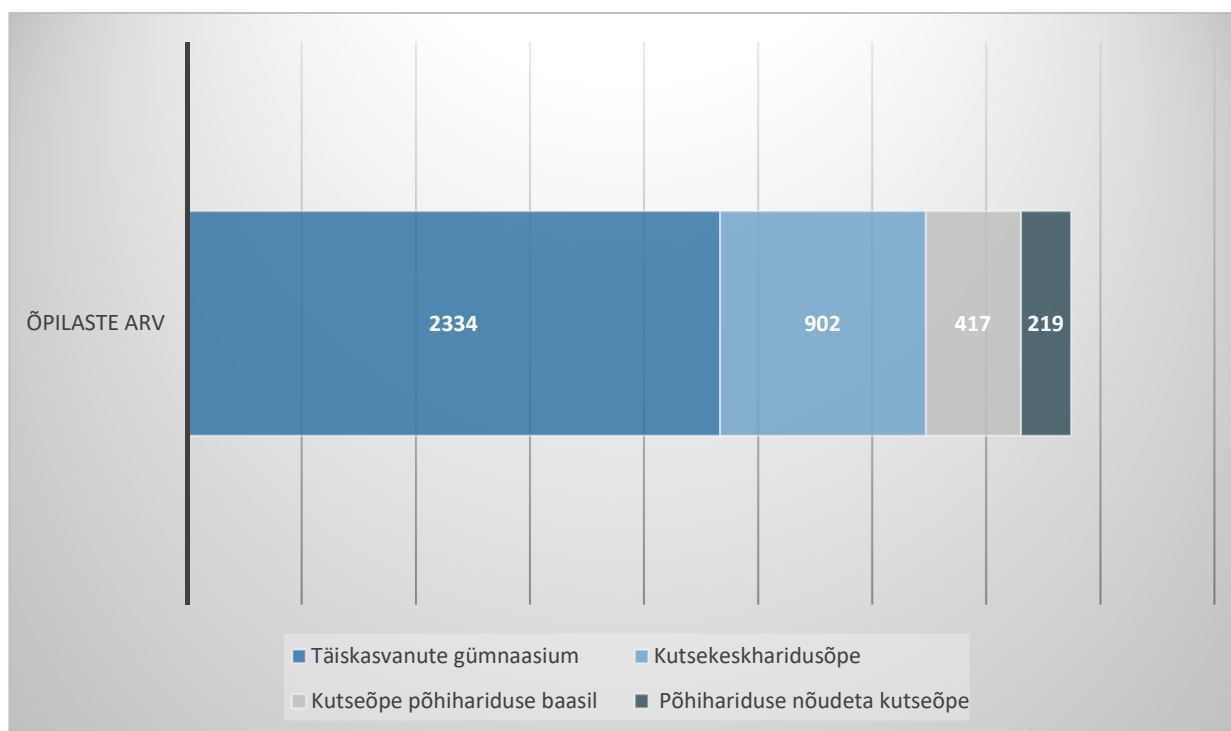
Uuringu tulemusel antakse soovitusel, kuidas motiveerida täiskasvanuid kutsekeskhariduse kasuks otsustama ning kuidas muuta kutsekeskhariduse korraldus täiskasvanutele sobilikumaks ning nende ootustele ja vajadustele paremini vastavaks.

Uuringus kasutatud meetoodika on kirjeldatud lisas 1.

2. Kutsekeskhariduse sihtrühmad

Keskhariduseta täiskasvanutel on kolm võimalust tasemehariduse omandamiseks: 1) üldkeskhariduse omandamine täiskasvanute gümnaasiumis (või tavagümnaasiumis kui avatud on mittestatsionaarse õppe osakond); 2) kutsekeskhariduse omandamine kutseõppeasutuses või 3) kutsehariduse omandamine ilma keskhariduseta kutseõppeasutuses või rakenduskõrgkoolis. 2017/18. õppeaasta andmetel on kõige suurem arv keskhariduseta täiskasvanud õpilasi valinud täiskasvanute gümnaasiumi, millele järgneb kutsekeskharidusõpe. Keskhariduseta täiskasvanute jaoks on populaarsemad ka kutseõpe põhihariduse baasil ja põhihariduse nõudeta kutseõpe (Eesti Kvalifikatsiooniraamistikus teise, kolmanda ja neljanda taseme õppekavad)⁶. Kuigi nendel õppekavadel keskharidust ei nõuta, on suuremal osal nende õppekavade õpilastest eelnevalt juba keskharidus omandatud. Kõigest 2017/2018. õppeaasta täiskasvanud õpilastest on põhihariduse nõudeta kutseõppes keskhariduseta vaid 36% õpilastest ning põhihariduse baasil kutseõppes 6% õpilastest. See võib peegeldada ühelt poolt nõudlust – millistest õppekavadest madala haridusega täiskasvanud on rohkem huvitatud ja millisel tasemel õppes tunnevad ennast mugavalt. Teiselt poolt võib see peegeldada ka koolide praktikaid vastuvõtmisel – millise haridusliku taustaga kandidaate valikul eelistatakse või kellele võimalusi pakutakse.

JOONIS 1. KESKHARIDUSETA 20+ VANUSES ÕPILASTE JAGUNEMINE ÕPPELIKIDE LÕIKES 2017/18 ÕPPEAASTAL.

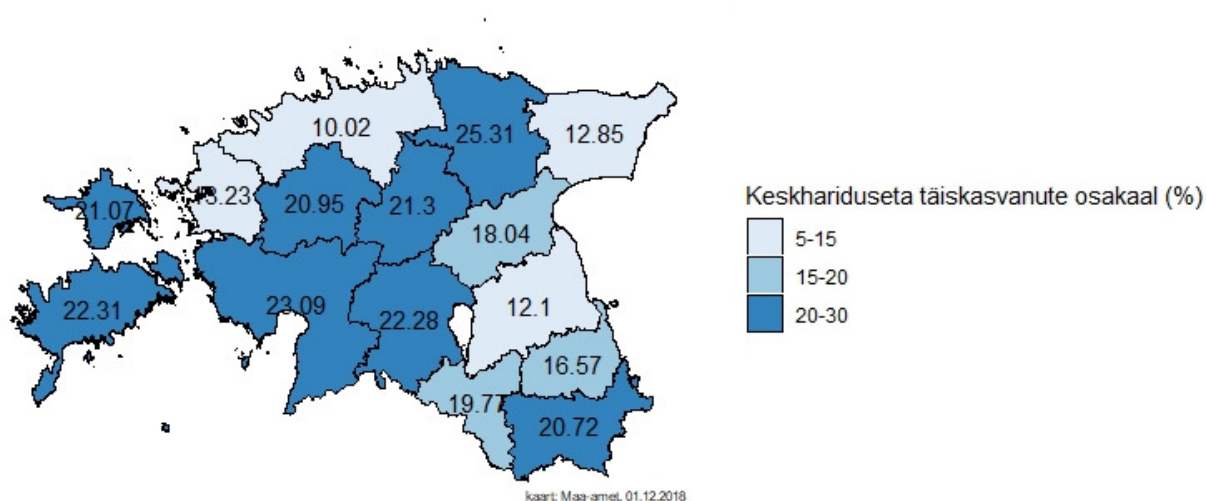
Märkus: EHIS andmetes oli märgitud, et 29 keskhariduseta õpilast õppis ka keskhariduse baasil kutseõppes. Kuivõrd sellel õppe tasemel nõutakse keskhariduse olemasolu, võib eeldada, et tegemist on puudulike andmete või sisestamise vigadega ja on seetõttu siit jooniselt välja jäetud.

Allikas: Eesti Hariduse Infosüsteem (EHIS)

⁶ Eesti Kvalifikatsiooniraamistik jagab kutsehariduse õppekavad teisest kuni viienda kvalifikatsiooni tasemeni. Kutseõppe 2. ja 3. tasemel haridusnõue õpingute alustamiseks puudub (põhihariduse nõudeta kutseõpe). Kutseõppe 4. tasemel õppimiseks on nõutud põhiharidus (kutseõpe põhihariduse baasil). Kutseõppe 5. tasemel õpingute alustamiseks on nõutud keskhariduse olemasolu (kutseõpe keskhariduse baasil). Vaata lähemalt: https://www.hm.ee/sites/default/files/kutseõppe_liigid.pdf

Keskhariduseta täiskasvanute osakaal kõigi 20-49 aastaste elanike seas on Eestis kokku 12%. Osakaal on kõige kõrgem Lääne-Virumaal (25%), Pärnumaal (23%), Saaremaa ja Viljandimaal (mõlemad 22%), Järvamaal, Raplamaal, Võrumaal (21%). Samas tuleb silmas pida, et absoluutväärtuses on sihtrühma arv siiski kõige suurem Eesti suuremates maakondades – Harjumaal (ja Tallinnas), Tartus ning Ida-Virumaal. Seega eristuvad ühest küljest maakonnad, kus proportsionaalselt, arvestades rahvastiku suurust, on madala haridusega täiskasvanuid kõige rohkem. Kuid absoluutarvuna on sihtrühm kõige suurem siiski tõmbekeskustes, kus on ka rahvastiku arv suurem.

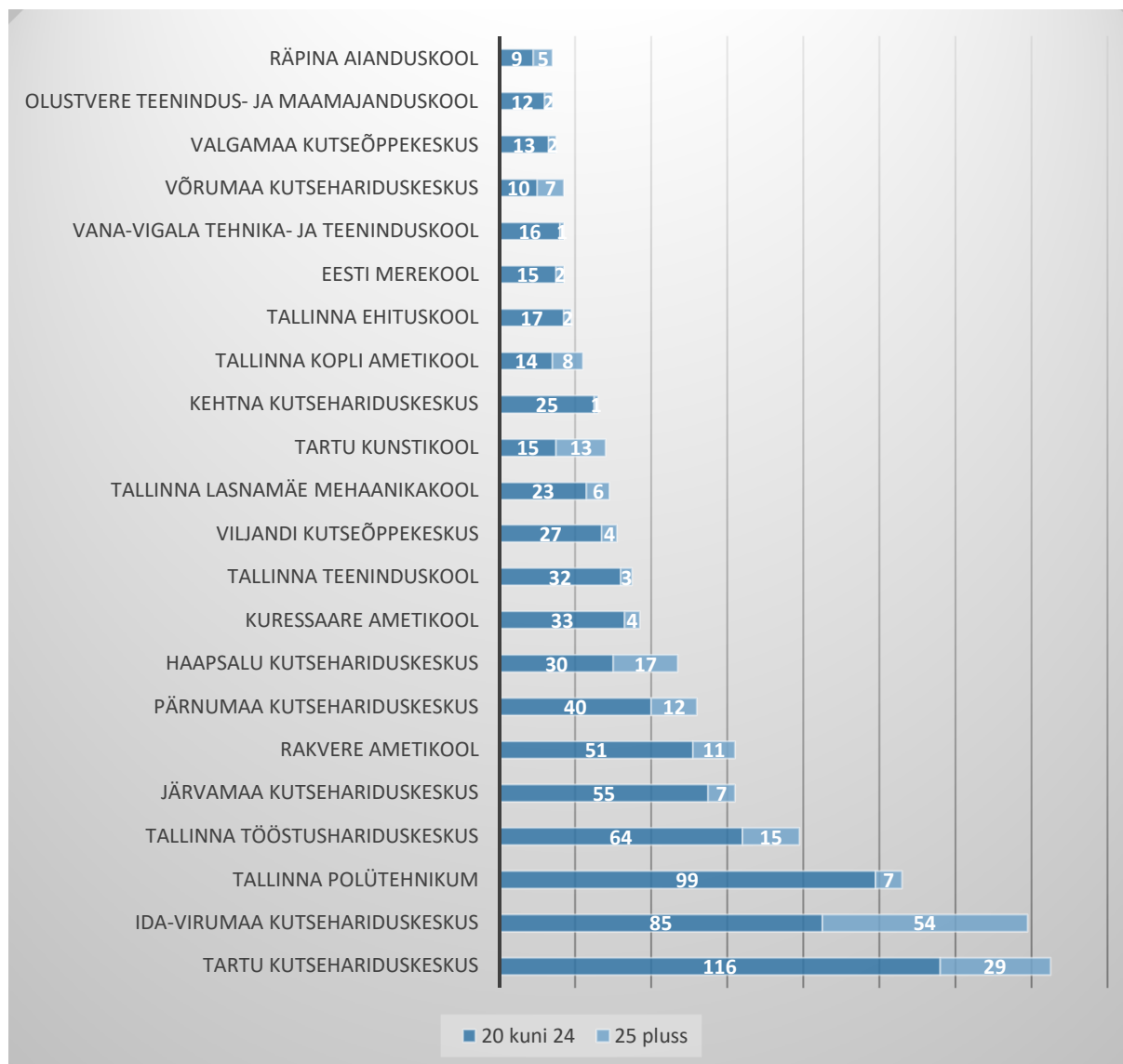
Keskhariduseta täiskasvanute osakaal maakondade kaupa, 2017

Allikas: Eesti Tööjõu-uuring, autorite arvutused. Kaart: Maa-amet, 1.12.2018.

Kutsekeskharidust on võimalik omandada pea kõigis maakondades (välja arvatud Hiiumaa), kuid täiskasvanud õpilaste arv on väike, võrreldes kogu õpilaste arvuga kutsekeskhariduse õppekavadel (keskmiselt 11%). Andmebaasi Haridussilm andmetel pakub kutsekeskharidusõpet 2017/2018 õppeaastal üle Eesti 27 kutsekooli. Nendest hõlmavad 20+ vanuses õpilasi kõige suuremas mahus kolm kooli, mis on ka kogu õpilaste arvu poolest kutsekeskhariduses kõige suuremad: Tartu Kutsehariduskeskus, Ida-Virumaa kutsehariduskeskus ning Tallinna Polütehnikum.

Joonis 2. 20+ VANUSES ÕPILASTE ARV KUTSEKESKHARIDUSE ÕPPEKAVADEL KOOLIDE KAUPA, 2017/2018 ÕPPEAASTAL.

Joonisel on esitatud vaid need koolid, kus 20+ vanuses õpilaste arv on suurem kui 10.

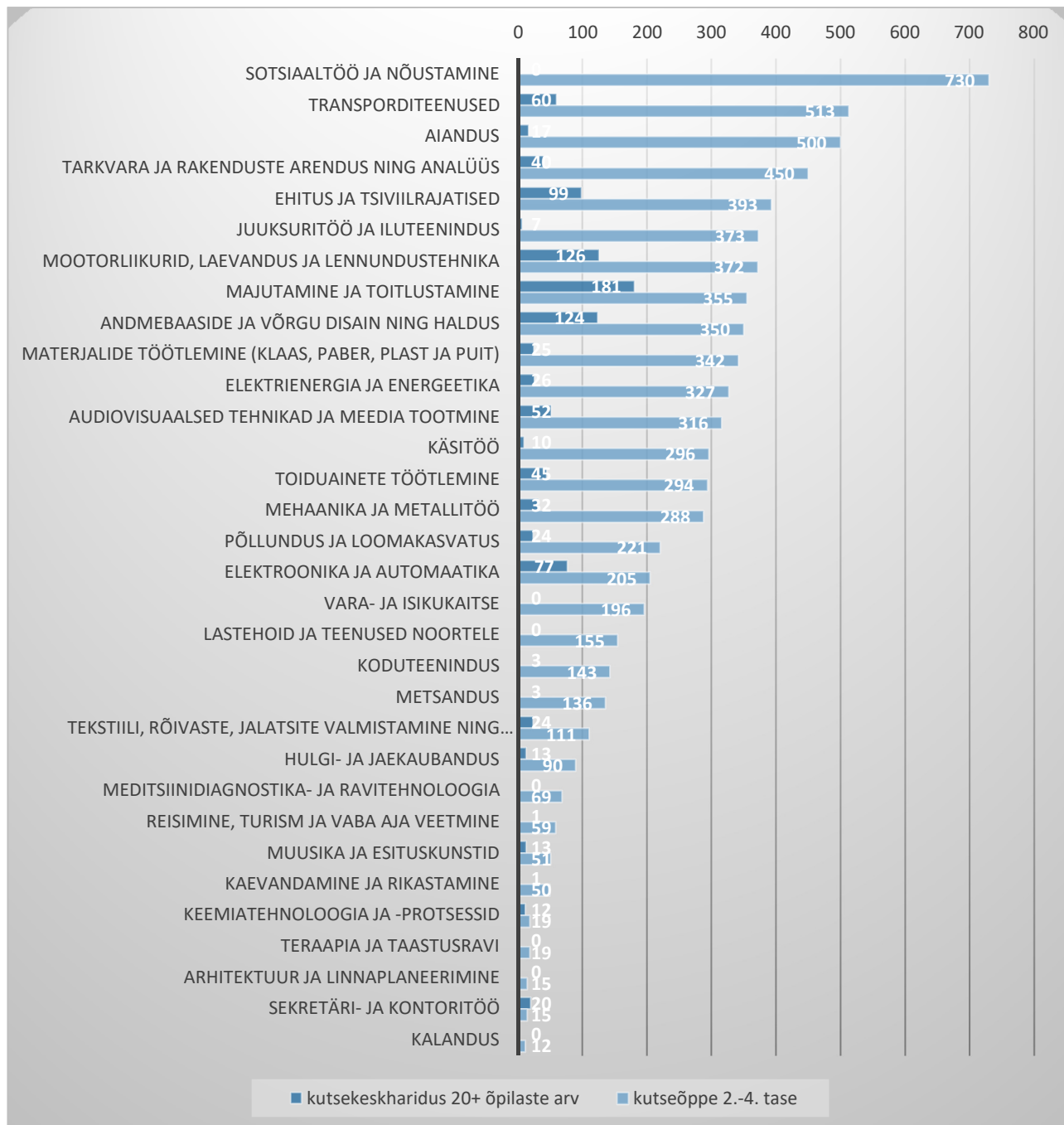
Allikas: Haridussilm, autorite arvutused

Õppekavarühmade valik kutsekeskhariduses ja kutsehariduse 3. ja 4. tasemel küll suures osas kattub, kuid võrreldes omavahel täiskasvanute seas populaarsemaid kutseõppe õppekavasid kutsekeskhariduses pakutavaga, on näha mõned erinevused. Eelkõige kutseõppe 3. ja 4. tasemel kõige populaarsemat õppekavarühma (sotsiaaltöö ja nõustamine) kutsekeskhariduses ei ole. Samuti on vähe täiskasvanud õpilasi kutsekeskhariduses teistes muidu populaarsetes õppekavarühmades (transporditeenused, aiandus, tarkvara ja rakenduste arendus ning analüüs, juuksuritöö ja iluteenindus). Kokku on 2017/2018 õppeaasta andmetel seitse sellist õppekavarühma, kus kutsekeskhariduses õpet ei ole kuid kutseõppe 3. ja 4. tasemel on⁷. Seega on oluline silmas pidada ka seda, et täiskasvanutel oleks ligipääs ka kutsekeskhariduses just nendele õppekavadele ja õppekavarühmadele, mis neile endile rohkem huvi pakub ning mille järele on suurem nõudlus. Ka see võib

⁷ Sellised õppekavarühmad on: arhitektuur ja linnaplaneerimine, kalandus, lastehoid ja teenused noortele, meditsiinidiagnostika ja ravitehnoloogia, sotsiaaltöö ja nõustamine, teraapia ja taastusravi, vara- ja isikukaitse.

osutada üheks teguriks, mis määrab, kas valida kutsekeskhariduse või tavalise kutseõppe (ilma keskhariduse omandamiseta) vahel.

JOONIS 3. TÄISKASVANUD (20+ VANUSES) ÕPILASTE ARV KUTSEKESKHARIDUSES NING KUTSEÕPPES, SH PÕHIHARIDUSE NÕUDETA KUTSEÕPPES (2. JA 3. TASE) JA KUTSEÕPPES PÕHIHARIDUSE BAASIL (4. TASE).

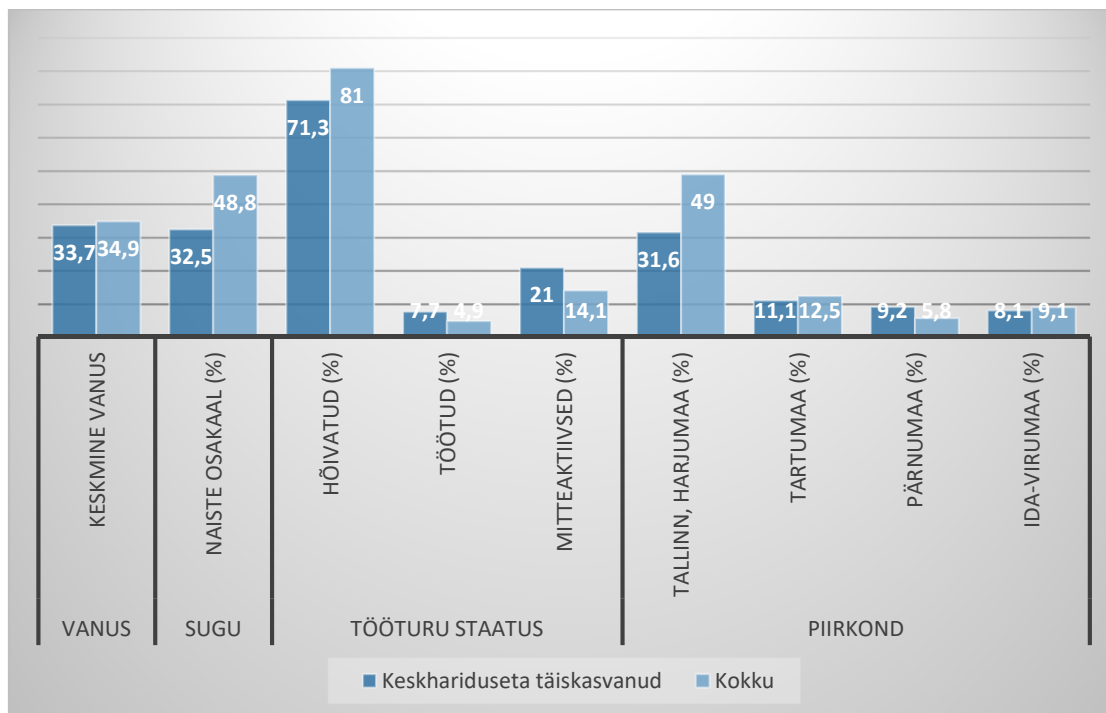

Märkus: võrreldud on vaid neid õppekavu, kus on 20+ vanuses õpilasi. Välja on jäetud kõik õppekavad, kus täiskasvanud õpilasi ei ole.

Allikas: Haridussilm, autorite arvutused

Eesti Tööjõu-uuringu 2015-2017 andmetele tuginedes on keskhariduseta täiskasvanu keskmiselt 30ndates eluaastates meesterahvas. Ta on pigem hõivatud, kuid keskmisest rohkem leidub ka tööturul mitteaktiivseid inimesi. Kõige sagedamini on ta Tallinna või Harjumaa elanik (kuhu koondub kolmandik keskhariduseta täiskasvanutest), aga ka Tartumaalt, Pärnumaalt või Ida-Virumaalt. Meeste ja naiste profiil on mõnevõrra erinev.

JOONIS 4. KESKHARIDUSETA TÄISKASVANU VÕRRELDES KOGU 20-49 AASTASE RAHVASTIKUGA, 2015-2017

Allikas: Eesti Tööjõu-uuring 2015-2017, autorite arvutused

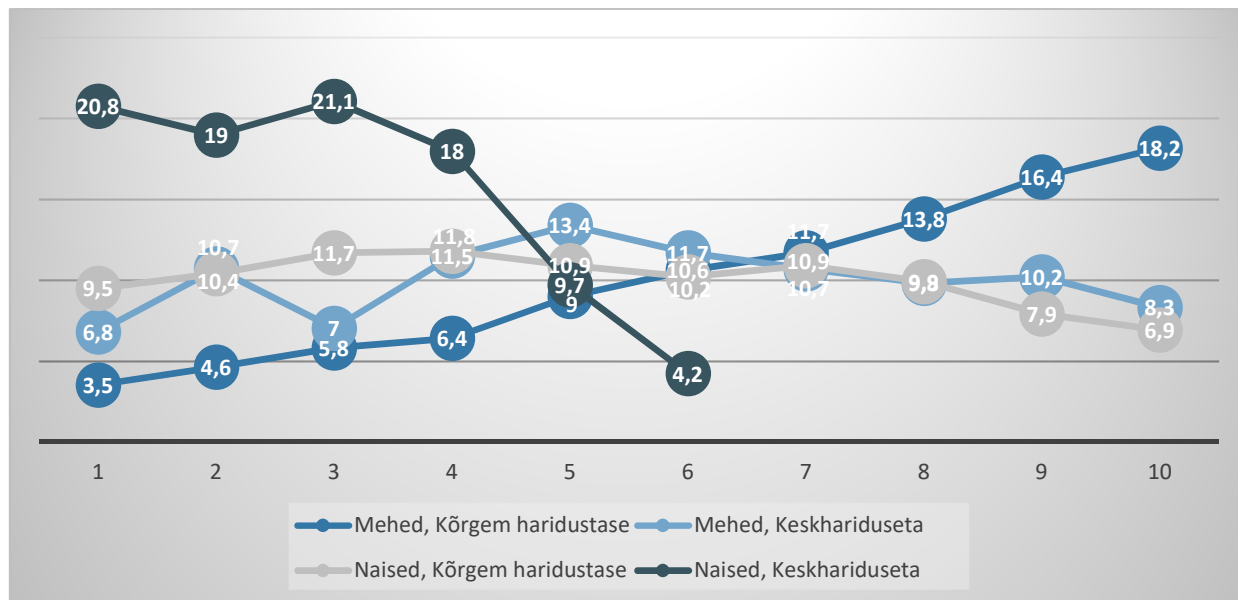
Hõivatud madala haridusega mehed on keskmiselt 34-aastased, töötavad palgatöötajatena (94%), peamiselt täistööajaga (95%), ühel põhitöökohal (98%). Nad töötavad nn „sinikraede“ ametikohtadel – nad on käsitöölised ja oskustöötajad (39%), seadme- ja masinaoperaatorid ja koostajad (25%), mõnevõrra sagedamini ka lihttöölised (14%). Eelkõige esimest kahte kategooriat arvestades, on kutseoskused nendel ametikohtadel vajalikud ning seega võiks kutsekeskharidus neid ka kõnetada. Nende töötasu on pigem madalam (kuulub alumistesse palga detšiilidesse) – vt ka joonis 5. Domineerib tavapärane, päevane tööaeg: vahetustega töötab vaid 14%, veidi sagedamini on viimase 4 nädala jooksul ette tulnud öhtusel ajal (37%) või laupäeval töötamist (34%). Nad on keskmiselt töötanud samas ettevõttes 5 aastat (umbes kolmandik on töötanud kuni aasta, kolmandik 2-5 aastat).

Hõivatud madala haridusega naised on, sarnaselt meestega, keskmiselt 34-aastased, töötavad palgatöötajatena (98%), peamiselt täistööajaga (83%). Populaarsemad ametikohad on teenindus- ja müügitöötaja (32%), meestest sagedamini ka lihttöölised (27%) ning veidi harvem seadme- ja masinaoperaatorid ja koostajad (19%). Kuivõrd madala haridusega naised töötavad suuresti teeninduse valdkonnas, töötavad nad meestest sagedamini vahetustega (33% võrreldes vaid 14% meeste seas). Meestega võrdsel määral töötavad ka naistest öhtusel ajal sageli 33% ja laupäeval 31%. Meestest veidi sagedamini töötavad naised ka pühapäeval (26% võrreldes 12% meeste seas) või öösel (10% võrreldes 6% meeste seas).

Naised on töötanud samas ettevõttes keskmiselt 4.8 aastat (38% töötanud kuni aasta, kolmandik 2-5 aastat). Madala haridusega naistel on meestest madalamad palgad viidates suurtele soolistele palgaerinevustele ka madala haridusega sihtrühma seas (vt Joonis 5). Seega töötavad madala haridusega naised meestega võrreldes sagedamini ebaharilikel tööaegadel ja vahetustega, mistõttu on olulised kooli- ja tööaja ühildamise

võimalused. Naised on ka oluliselt madalama palgaga, mistõttu on nende jaoks vajalik majanduslik kindlustatus õppimise ajal (kas pere finantsilise toetusena või riiklike toetuste näol).

JOONIS 5. KESKHARIDUSETA JA KESKHARIDUSE VÕI KÕRGEMA HARIDUSTASEMEGA HÕIVATUD MEESTE JAGUNEMINE PALGADETSIIILIDESSE, %, 2015-2017

Märkus: Keskhariiduseta naiste kõrgemates palgadetsiilides on valim liialt väike usaldusväärsete hinnangute esitamiseks.

Allikas: Eesti Tööjõu-uuring 2015-2017, autorite arvutused

Mitteaktiivsetest madala haridusega naistest on umbes pooled varasema töökogemusega, ning teisel poolel puudub varasemast töökogemus täiesti. Naised on mitteaktiivsed peamiselt kahel põhjusel – lapsehoolduspuhkus või pikemaajalisem hoolduskohustus (48%) või enda puue või haigus/vigastus (37%). Samadel põhjustel ei otsi naised ka tööd. Sellesse sihtrühma kuuluvad naised on keskmiselt töötavatest meestest nooremad (30.6 aastat). Seega on sihtrühmale olulised pere ja õppimise ühitamise võimalused, aga samuti esimese karjäärivaliku tegemine, mis on laste tõttu edasi lükkunud.

Selleks, et tunda paremini kutsekeskhariduse sihtrühma, on oluline analüüsida lähemalt ka **praeguseid (2017/2018 õppeaasta) kutsekeskhariduse täiskasvanud õppureid**. EHIS andmetel on 2017/2018 õppeaastal kutsekeskhariduses 1035 õpilast vanuses 20+. Kutsekeskhariduse on valinud peamiselt mehed (63%), kelle keskmine vanus on 22 aastat (naistel 25). Enamus õpilasi on koolipõhises õppes (vaid 1 õpilane on märgitud mittetatsionaarses õppes ning 4 töökohapõhises õppes). EHIS andmetel olid 13% kutsekeskhariduse õpilastest juba varem keskhariidusega. Populaarsemad õppekavade rühmad on majutamine ja toitlustamine (17%), mootorliikurite, laevanduse ja lennundustehnika (12%) ning andmebaaside ja võrgu disain ning halduse (12%). Seega on kutsekeskharidus eelkõige nooremapoolse täiskasvanu valik.

Tabelis 1 on võrreldud keskmist kutsekeskhariduse õpilast põhihariduse baasil kutseõppe õpilasega (peamised kutseõppe valikud keskhariiduseta täiskasvanutele EHIS andmetel). Kui kutsekeskharidus on sagedamini meeste valik, siis põhihariduse baasil kutseõppes õpib mehi ja naisi peaaegu võrdselt. Kutsekeskhariduse õpilane on keskmiselt oluliselt noorem (22) samas kui kutseõppes on keskmine vanus rohkem kui 10 aastat kõrgem. Seda selgitavad ka kasutusel olevad õppevormid. Põhihariduse baasil kutseõppes õpivad 20% õpilastest mittetatsionaarses õppes ja 30% töökohapõhises õppes, mida kutsekeskhariduses ei ole. Seega on vaja välja selgitada, milliseid paindlikkuse vorme kasutatakse koolipõhise õppe sees ning kuidas see võimaldab täiskasvanud õpilastel õppimist ja töötamist (või pereelu) ühildada ning milline on perspektiiv, sarnaselt teistele kutsehariduse õppekavadele, paindlikku õpet juurutada ka kutsekeskhariduses.

TABEL 1. KUTSEKESKHARIDUSE JA PÕHIHARIDUSE BAASIL KUTSEÕPPE ÕPILASTE VÕRDLUUS (ÕPILASED VANUSES 20+, KES EI OMA ÕPINGUID ALUSTADES KESKHARIDUST), 2017/2018. ÕPPEAASTA

	Kutsekeskharidus	Kutseõppe põhihariduse baasil (4. tase)
Naiste osakaal (%)	35	55
Keskmine vanus aastates	22.3	35
Koolipõhine õpe (%)	99.7	49.6
Mittetatsionaarne õpe (%)	0	20.4
Töökohapõhine õpe (%)	0.3	30.0
TOP 3 õppekavarühmad	Majutamine ja toitlustamine (17%)	Sotsiaaltöö ja nõustamine (23%)
	Andmebaaside ja võrgu disain ning haldus (13%)	Ehitus ja tsiviilrajatised (10%)
	Mootorliikurid, laevandus ja lennundustehnika (13%)	Mootorliikurid, laevandus ja lennundustehnika (7%)

Allikas: Eesti Hariduse Infosüsteem (EHIS)

EHIS andmed viitavad, et katkestamine on kõigi kutsekeskhariduse õpilaste seas pigem madal (16%) võrreldes teiste kutseõppeliikidega (36% põhihariduse nõudeta kutseõppes ja 33% põhihariduse baasil kutseõppes). Täiskasvanud õpilastest katkestab kutsekeskhariduses 23%, põhihariduse nõudeta kutseõppes 39% ja põhihariduse baasil õppes 37%. Kuivõrd täiskasvanud õpilaste katkestamise näitajad on keskmisest kõrgemad on selge, et täiskasvanud õpilased kogevad rohkem probleeme ja takistusi, mis ei lase neil õpinguid lõpetada. Seega on vaja mõista mis on täiskasvanutele suurimad takistused õpingute lõpetamisel ning kuidas saab erinevate toetavate tegevustega nende takistuste ületamisele kaasa aidata. Kutsekeskhariduses katkestavad täiskasvanud õpilaste seas mehed veidi sagedamini kui naised, kuid erinevused ei ole suured (24% meeste ja 20% naiste seas). Põhihariduse baasil kutseõppes on sooline erinevus katkestamises oluliselt suurem (katkestab 42% meestest ja 21% naistest), samuti kutseõppe madalaimal tasemel (põhihariduse nõudeta õppes katkestavad 41% meestest ja 28% naistest).

Keskhariduse ta täiskasvanute kõige sagedasem õpingute katkestamise selgitus EHIS andmetel on kutsekeskhariduses õppeõlgnevuste tõttu eksmatrikuleerimine (33%), aga ka õppe lõpukuupäeva möödumine (16%) või omal soovil katkestamine (14%). Kutseõppe neljandal tasemel lõpetatakse samuti peamiselt õppeõlgnevustega (46%) või katkestatakse lihtsalt õpingud erinevatel, andmestikus täpsustamata põhjustel. Õppeõlgnevused tekivad erinevate põhjuste tagajärjel, mistõttu on vaja uurida nende tekkepõhjuseid, et oleks neid võimalik ennetada.

Peale kutsekooli lõpetamist ei jätkata vahetult järgmisel õppeaastal kutsekeskharidusest väljunud täiskasvanud õpilased haridussüsteemis (2017. aasta andmetel 85%)⁸. Kutsehariduses jätkavad 8% lõpetanutest ning kõrghariduses 7% lõpetanutest. Eeldatavasti suunduvad suurem osa neist tööturule, kuid ilma EHIS andmeid teiste registritega ühendamata ei ole võimalik öelda, milline on peale lõpetamist täpselt õpilaste tööturu staatus või palgatase. Oluline on järeldus, et kutsekeskharidusest sisenetakse peamiselt tööturule, vahetult järgmisel õppeaastal jätkatakse haridussüsteemis harva. Seega võib arvata, et kutsekeskhariduse õpilase motivatsioonitegurid on seotud rohkem tööturu ja töötamise võimaluste kui edasi õppimise võimalustega.

⁸ Analüüsitud on 2016/2017 õppeaastal lõpetanute jätkamist haridussüsteemis aasta hiljem, so 10.11.2017 seisuga.

3. (Potentsiaalsete) õpilaste motivatsioon ja vajadused kutsekeskhariduse omandamisel

Selleks, et analüüsida, milline on keskhariduseta inimeste motivatsioon hariduse omandamiseks laiemalt (ja kutsekeskhariduse omandamiseks kitsamalt), intervjueriti uuringu käigus praegusi kutsekeskhariduse täiskasvanud õpilasi kui ka neid, kes õpivad täiskasvanute gümnaasiumis või kutseõppes üldiselt ning neid, kes tasemeharidust hetkel ei omanda. Kokku tehti uuringu käigus 12 intervjuud keskhariduseta täiskasvanutega. Seda täiendavad Töötukassa karjäärinõustajatega tehtud intervjuud (2), kes puutuvad ka oma töös kokku madala haridusega täiskasvanutega. Täpsemalt on metoodikat kirjeldatud Lisas 1.

Motivatsioon õpingutega alustamiseks

Motivatsiooni toetamine madala haridusega täiskasvanute seas on vajalik selleks, et suurendada täiskasvanute valmidust kaaluda õppimist tasemeõppes või näha väärtust kutsekeskhariduse omandamisel.

Mitmes (nii meeste kui naiste intervjuudes) peegeldub, et **töötamise võimalused** on tihti need, mis mõjutavad otsuseid alustada uuesti õpingutega. Mitmed inimesed on valinud oma õpingud ja eriala just töö järgi: kas sooviga alustada karjääri mingil erialal, laiendada võimalusi tööd leida või ka senist eriala vahetada (leida paremat tööd, paremini tasustatud tööd vms).

Kool tegelikult... paha on öelda, number üks, aga tegelikult ju tuleviku nimel. Et ma ei peaks taksot sõitma, saaks normaalset tööd teha. M36, kutsekeskhariduse õpilane

ma soovin tegelt heasse ettevõttesse saada tööle ja areneda sajaga. See on siuke plaan. Just ühes ettevõttes, et saaks nagu.. saaks nagu oldud ja seal oleks kõik nagu... hea. Kollektiiv, tööajad ja puhkus ja ei oleks probleeme. M28, kutsekeskhariduse õpilane

Töö seotust õpingutega peavad madala haridusega sihtrühma jaoks oluliseks teguriks ka Töötukassa karjäärinõustajad. Karjäärinõustajate kogemuse põhjal on keskhariduseta täiskasvanud pigem huvitatud kutse- kui üldkeskharidusest, pigem (lühiajalistest) konkreetse eriala ja/ või (üld)oskuste (näiteks keele- või arvutioskuse) omandamisele suunatud koolitustest kui kutse omandamisest, ning pigem kiiresti tööturule siirdumisest kui haridustee jätkamisest. Töötamisele orienteeritus on seletav ka sellega, et Töötukassasse pöörduvadki pigem inimesed, kes on ennekõike huvitatud töökoha leidmisest. Samas on täiskasvanutel ka praktiline vajadus nii end kui sageli ka oma peret majanduslikus mõttes n-ö üleval pidada. Huvi eriala omandamisele/ erialasele täiendamisele või üldoskuste omandamisele suunatud (lühiajaliste) koolituste vastu seletavad nõustajad sellega, et keskhariduseta täiskasvanute näol on sageli tegemist inimestega, kes on tööturul juba mõnda aega olnud ja kes sestap oma nõrkusi ja täiendamisvajadusi hästi teavad.

Sellega seostub ka **õige eriala valik**, mis on aluseks positiivsele õpikogemusele. Selleks on vaja, et eriala omandamises nähakse perspektiivi, selle rakendamist tööturul või edasiõppimise võimalusi. Ka erialade valik laieneb märgatavalt keskharidust omades, mis on olnud mitmes intervjuus tõuketeguriks just keskhariduse omandamise juures.

Siinjuures on oluline, et õpingute alustamist motiveeriks piisav erialade valik. Nagu eespool toodud, ei ole kutsekeskhariduse õppekavade erialade valik alati sama lai kui teistes kutseõppe liikides. Seetõttu ei teki motivatsiooni õpinguid alustada kui huvipakkuvat eriala leida ei ole. Veelgi enam, mitmed intervjueritavad, kes on õpingutega rahul, viitavad, et üks tähtis rahulolu ja motivatsiooni allikas on just võimalus omandada erialaseid teadmisi. Kui üks intervjueritud meesterahvas viitas, et on varem oma õpingud katkestanud kuna õpetajatega ei saanud läbi ja oli üldainetes kehva, siis nüüd motiveerivad kutsekeskhariduses osalema just võimalused omandada erialaseid oskusi.

Kui töötamiseks keskharidust vaja ei ole, siis on keeruline leida ka motivatsiooni õpingutega üldse alustada. See rõhutab veelkord hariduse ja töötamise seost – palju rohkem ollakse valmis õpingutega alustama kui õppimisel on konkreetne seos töötamise ja tehtava tööga.

Aga keskkooli ma läheks ainult siis, kui ma tahaksin õppida midagi, mida saab ülikoolis näiteks ainult õppida. Kus on vaja keskharidust, onju. Ma ei saa kohe üheksa klassiga minna ülikooli. M28, ei õpi hetkel

Töötukassa nõustajate hinnangul esineb keskhariduseta täiskasvanute puhul teadmatust või valikute ebapiisavat läbi „kaalumist“. Muuhulgas napib nii mõnelgi korral teadmisi hariduse omandamise lisaväärtusest. Näiteks toovad karjäärinõustajad välja, et sageli ei olda huvitatud mitte koka ameti omandamisest kutsekoolis, vaid lühiajalistest kokakoolitustest. Kui nõustajad on klienti informeerinud, et esimesel juhul on tulemuseks diplom, kus on kirjas, et omandatud on koka amet, kuid teisel juhul tunnistus, mis ütleb mitme tunni ulatuses on kokakoolitust läbitud, ning et ka töödandjad näevad nendel tulemustel erinevat väärtust, hindavad kliendid oma valikud võimalusel ümber.

Teadmatust esineb ka seoses haridusvõimalustega üldisemalt. Ehkki nõustajate sõnul on ka selliseid keskhariduseta täiskasvanuid, kes ei ole haridustee jätkamisest huvitatud tulenevalt oma eelistustest, hoiakutest ja väärtustest, on paljudel juhtudel tegemist sellega, et kliendid lihtsalt ei ole erialade- ja õppimisvõimaluste kirjususest teadlikud. Karjäärinõustajate kinnitusel on siinkohal palju abi nii Kutsekoja loodud OSKA uuringute materjalidest, kutsehariduse kodulehest (kutseharidus.ee) kui ka Rajaleidja andmebaasidest, kuhu kliente olemasoleva ametite spektriga tutvuma suunatakse. Nii mõnelgi juhul on sellised tutvumisretked kombinatsioonis nõustajate poolse toetava tegevusega. Näiteks kui klient leiab enda jaoks kõitvaid erialasid, aitavad nõustajad mõelda, kus ja kuidas oleks võimalik üht või teist eriala õppida, kas ja milliseid eelteadmisi see vajab jne. Seega aitavad nõustajad selgitada millised valikud on konkreetsele kliendile realistlikud ja kuidas täpselt neid realiseerida. Sellised konsultatsioonid on nõustajate sõnul klientide jaoks tulemuslikud, s.t nii silma- kui reaalselt valikuteringi avardavad.

Täiskasvanud õppijaid motiveerib ka **enesearendamise perspektiiv**. Ühes intervjuus välja toodud, et kui noorena on tähtis vaid paberi saamine, siis täiskasvanuna huvitab juba rohkem see, mida õpid ja mille jaoks. Kui mehed toovad välja huvi rakendada oma haridust kohe tööturul, siis naised viitavad rohkem ka valmisolekule edasi õppida.

Ma tahaksin lõpetada gümnaasiumi enda pärast. Võib-olla ma muudaksin isegi oma elu kardinaalselt. Ideaalis tahaksin gümnaasiumi lõpetada. N39, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Rolli mängib ka see, milliseid kogemusi kõrgema hariduse omandamisega inimesed enda ümber näevad. Kui puuduvad kokkupuuted positiivsete lugudega, on raske ka hariduse omandamises perspektiivi näha. Seega on äärmiselt vajalik motivatsiooni loomiseks positiivsete lugude ja kogemuste esitlemine ja levitamine. Ühest venekeelsest intervjuust Ida-Virumaal:

Ma tean inimesi kõrgharidusega.. Inimesi, kes lõpetasid kõrghariduse ja arvasid, et istuvad kabinetites, aga praegu töötavad [...] konveieritel oma kõrgharidusega. Seega, ma ei tea. See on keeruline küsimus. Võid saada küll kõrghariduse, aga töötada ikka konveieril. Võid mitte saada kõrgharidust ja istuda samuti konveieri taga. M40, kutseõppe õpilane

Naiste intervjuudes viidatakse ka **saavutuse soovile** – saab olla enda üle uhke, tõstab enesehinnangut, ei soovi olla teiste silmis rumal, soov lihtsalt õppida enda jaoks. Samuti viidatakse seostele lastega – olla lastele eeskujuks, saada paremini aru lastest, kes õpivad, neid toetada ja aidata.

See, et ma kooli läksin, on meid 15-aastasega tütreaga lähendanud, sest on ühised teemad. Hakkasime rääkima omavahel. Isa meil samuti naerab, et lõpuks ometi õpetab tütar ema, mitte ema tüdär. (Naerab) N39, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Õppimisega alustamise motivatsioon võib olla nii sisemine (enda soov alustada) kui tulla ka **väljastpoolt**. Mitmetes intervjuudes viidatakse, et õppimisega alustamiseks on tulnud tuge just teistelt inimestelt või asutustelt. Ühel juhul viidatakse nt Töötukassa rollile, kes suunas õppima. Samuti tuuakse ühel juhul välja, et kool oli see, kes pakkus välja mõtte vaid kutsehariduse asemel omandada kutsekeskhariduse. Samuti viidatakse töödandja survele – mingil konkreetsel erialal töötamiseks on vaja keskharidust.

Venekeelsetes intervjuudes on välja toodud ka, et õppimist motiveerib soov vähendada keelebarjääri ja omandada paremat eesti keelt.

Kutsekeskhariduse puhul peetakse oluliseks motiveerivaks teguriks nõ **“kaks ühes” paketti – võimalust omandada korraga nii keskharidus kui kutse**. Samas on kutsekeskharidus motiveeriv just nendele, kes soovivad omandada uue eriala, oma senist eriala vahetada. Näiteks ei motiveeri kutsekeskhariduse omandamise võimalus nii tugevalt neid inimesi, kellel on läbi senise töökogemuse juba tugev eriala baas käes ja kutse omandamist töötamiseks ei ole enam vaja. Samas viitab VÕTA kasutamise statistika, et varasema töökogemuse arvestamist kasutatakse kutsekeskhariduses ainepunktide arvestamisel harva (vt ptk 4). Ka koolid viitavad, et VÕTA-t nähakse eelkõige varasema õpikogemuse, mitte töökogemuse arvestamise võimalusena. Seega ei saa varasema erialase töökogemusega inimesed ka oma töökogemust õpingute kiiremaks läbimiseks arvesse võtta.

Ühe intervjuueritu nägemuses peegeldub ka teatud eelarvamus kutsekoolis pakutava keskhariduse kvaliteedi osas. Arvatakse, et kutsekoolist omandatav keskharidus ei ole nii kvaliteetne kui gümnaasiumist saadav haridus ja seetõttu ei ole sobiv valik kui on soovi kõrghariduses edasi õppida. Seega on vaja selliste eelarvamustega võidelda – näidates rohkem edasiõppimise võimalusi kõrgkoolis. Samuti on intervjueritute seas mitmeid näiteid, kus just kutsekeskhariduse järgselt soovitakse edasi õppida või tuuakse näiteid, kus seda on tehtud. Seega on oluline nõ positiivsete edulugude rääkimine ja levitamine sihtrühma seas.

Ka Töötukassa nõustajad on kutsekeskhariduse suhtes väga positiivselt meelestatud. Kõik nõustajad leiavad, et tegemist on väga hea võimalusega omandada „kaks ühes” – saada ühtaegu nii keskharidus kui ka eriala ning liikuda soovi korral lõpetamise järgselt edasi kõrgharidusse. Karjäärinõustajad hoiavad end kutsehariduses toimuvaga pidevalt kursis, tutvudes viimaste arengutega ja õppimisvõimalustega nii kutsehariduse füüsilises (s.t käies aeg-ajalt kutsekoolides koha peal) kui ka virtuaalses (külastades regulaarselt kutsehariduse kodulehekülge) keskkonnas.

Positiivne õpikogemus kasvatab huvi ja valmisolekut edasi õppida. Seetõttu on vajalik karjääriteenuste kättesaadavus lõpetajatele, et anda motivatsioonitõuge ja piisavalt informatsiooni edasiõppimise võimaluste kohta.

Nüüd on see üks etapp jälle läbitud, et nüüd on see mingi väike minihisart ikka sees, et tahaks ikka nagu natuke veel täiendada ennast. M28, kutsekeskhariduse õpilane

mu poeg küsis autos, et emps, sul saab kuu aja pärast läbi, et mis sa teed. „Kas sa lähedki päriselt nagu sinna tööle? Sa võiksid nüüd sinna [kõrgkooli] nüüd minna.” Ma ütlesin talle [...], et iial ei tea. Ma olen mõelnud küll [...]et ma ei tea. Ma arvan, et mulle nii õudsalt meeldib õppida üleüldse, et see ei ole välistatud. N45, kutsekeskhariduse õpilane

Teiselt poolt vähendab varasem negatiivne koolikogemus jällegi motivatsiooni õpingutega alustada. Mitmes intervjuus peegeldub eelnev halb koolikogemus, mis seab eelarvamused ka uuesti alustamise osas. Nt võrdles üks intervjueritav oma algset koolikogemust uuega:

Ei meeldinud [kunagi koolis käia], kui oli kiusamise all ka veel, kui kodu oli raske. Ei olnud meeldiv midagi seal. Võrreldes siin, kui rahulik ja vastutulelik on. Paneb kohe meeldima, et käia. N38, kutsekeskhariduse õpilane

Õpingutega alustamise motivatsiooni mõjutavad **täiskasvanute hirmud ja eelarvamused** õpingute uuesti alustamisel. Ühelt poolt on õppimisega uuesti alustamine uus ja huvitav.

Kõik oligi uus ja huvitav. Sai midagi... noh, pole ju 8 aastat koolis käinud, kuskil ei ole mingeid hindeid ja asju saanud, sa oled lihtsalt oma tööd teinud. Kas sa teed tööd hästi või mitte ja. Kindlasti oli omamoodi huvitav, jah. M28, kutsekeskhariduse õpilane

Samas on täiskasvanute jaoks ka raske just keskhariduse omandamise puhul vanu teadmisi meelde tuletada ja uusi juude õppida. Need hirmud võimenduvad just üldainete ees. Kardetakse, et vana on ununenud ja mitmed intervjuueritud viitavad ka, et ained ja nende õppimine on aja jooksul raskemaks läinud.

Üleüldse, kui mitu aastat on juba koolist vahet jäänud, siis kõik see, mis ma esimesest klassist üheksandani õppisin, need teadmised on ammu läinud juba. Praegu, kui ma keskkooli peaks minema, ma ei saaks midagi aru. Raskemaks on ka vist kooliasi läinud. M28, ei õpi hetkel

Seetõttu on oluline oskus õppida – täiskasvanud peavad teadma, et neil on säilinud oskus õppida, mida alati otseselt ei teadvustada. Viidatakse, et eelmistest kooliõpingutest on pikk aeg möödunud, samas peegeldavad mitmed intervjuud, et vahepeal on osaletud koolitustel ja täiendõppes. Seega on täiskasvanutel ka hiljutisemad õpikogemused, kuid neid ei teadvustata seoses kooli ja eriti keskhariduse omandamisega.

Õppimine on meeletult... Sa unustad ära selle asja, mis tähendab õppimine, kui sa oled sellest eemal olnud 20 aastat. Inimesed, kes käivad tööl, täiskasvanud inimesed ei saa enam üldse aru, mida tähendab kooliskäimine ja õppimine. N45, kutsekeskhariduse õpilane

Samas leiavad ka mitmed täiskasvanud õppijad ise, et täiskasvanul on suurem huvi ja motivatsioon õppida, kuulata ja teadmisi omandada. Tuntakse, et kuulata ja aru saada on lihtsam, kui see oli noorena.

Võib-olla ongi see, et ma saan seda kogeda nüüd ja praegu selles vanuses, osates nautida iga seda hetke siin. N45, kutsekeskhariduse õpilane

Õpimotivatsiooni suurendab ka see, et suhted õpetajatega muutuvad täiskasvanutel võrreldes noorematega. Täiskasvanud õpilast koheldakse mitme intervjuueritu kogemuses vastavalt eale ja kui varem on olnud õpetajatega keeruline läbi saada, siis täiskasvanuna õppides on rohkem vastastikust austust.

Tõenäoliselt [meeldib kõige rohkem], kuidas õpetajad suhtuvad õpilastesse. Mitte nii nagu koolis. Ma ei tea, kuidas praegu suhtutakse õpilastesse, aga nemad suhtuvad lojaalsemalt. (...) Mõistavad, et see on raske, et siia tulevad täiskasvanud, kes veel töötavad. Õhkkond on hea. N39, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Mitmetes lugudes peegeldub see, kui tähtis on motivatsiooni loomisel või selle vähendamisel **ümbritsevate osapoolte roll**. Näiteks rõhutatakse kooli poolsete töötajate (sh õpetajate jm personali) rolli õpingutega alustamise motiveerimisel. Tähtis on nende valmisolek täiskasvanuid vastu võtta ja neid alguses julgustada, saada üle oma hirmudest kas erialases mõttes või enda peas seatud takistustest ja hirmudest (nt vanus). Vajalik on ka teiste lähedaste toetus – nii abikaasa, laste, õdede või lähedaste sõprade tagant julgustamine. Oluliste osapoolte toetuse puudumist on pidanud paljud intervjuueritud alguses ületama, kui olid otsustanud kooli minna.

Kuidas ma lähen kooli? Ma olen täiskasvanu. Ma olen juba vanaema. Mulle lapsed ka alguses ütlesid, et ema, miks sulle seda vaja on, et kuhu sa lähed? Miks sulle see kool? N39, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Loomulikult on vajalik ka tööandja vastutulek ja toetus. Just tööandja saab õpingute alustamist omalt poolt kas toetada või mitte – osadel näidetel on õpilased kokku puutunud ka tööandja vastuseisuga.

Ja on ka neid inimesi, kes on kokku puutunud tööandja vastuseisuga. Pannaksegi valiku ette, et kas sa käid tööl või käid koolis, noh, et sinu vaba valik. N40, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Mitme naise intervjuudes tuleb ka välja meeste (esialgne) vastuseis õppimisele – tihti tähendab kooli minek naiste jaoks kodu kõrval ka teiste rollide tähtsustamist, mis ei leia kaaslaste poolt alati aktsepteerimist.

vanem õde ärgitas ja siis oli noorem tütar ka. Tütar ärgitas, et muidugi. Ja siis mees selle peale ütleb, et ah, mis tsirkust sa teed või midagi taolist, onju. Eks ta lootis, et ma võibolla ei saa hakkama, et loobun

ise. Et ma olin nii mugavustsoonis, ta oli nii harjunud, et ma olin kogu aeg kodus, siis kui ma tööl ei olnud. Aga nüüd ei ole enam niimoodi päris. N50, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Takistused õpingutega alustamiseks

Takistuste ületamisel saab kaasa aidata erinevate toetavate meetmetega või teenuste/protsesside ümber kujundamisega. Seeläbi saab suurendada võimalust, et õppimiseks motiveeritud täiskasvanud teevad sammu õppimise alustamise suunas.

Olulisemad takistused täiskasvanutele tulenevad ajaressursside piiratusest. Õppimist on täiskasvanutel vaja ühildada sageli ka töötamisega ning pere eest hoolitsemisega, mistõttu seavad need erinevad rollid ja kohustused peale täiendavaid pingeid. Ajalisi pingeid peegeldavad intervjuudes just kutsekeskhariduse õpilased, kes õpivad päevases õppes ning üritavad seda kombineerida töötamise ja perega.

Kutsekeskhariduse õpilastele on keeruline **ühildada päevasel ajal õpinguid töötamisega**. Täiskasvanute jagatud lugudes on kutsekeskhariduse kõrvalt töötamiseks valitud selline töökoht, mis võimaldab õhtusel/öisel ajal töötamist ja selle kõrvalt hommikul jälle kooliga alustamist. Samas ei ole selliseid ameteid palju, mis võimaldavad sellistel aegadel töötada ja valikuvõimalused seega piiratud. Üks intervjuueeritav ongi just seetõttu võtnud endale kooli alustades tööks taksojuhi ameti, et seda oleks võimalik päevasel ajal õppimisega ühildada. Mitmed õhtused ja vahetustega töötamist võimaldavad ametid kestavad ka hiliste öötundideni, mistõttu on koolis kaasa tegemine väsimuse tõttu raskem.

Mul on vedanud, et õhtul töötan. Ma töötan kella 16 ja mul on tööandjaga nii head suhted, et kui on vaja muuta, siis muudame mu graafikut nii, et sobiks tunniplaaniga. Hommikuti ma üldse ei tööta. Ainus et ma töötan kuni 00.00, aga mõnikord juhtub, et kella 2. N39, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Kuna intervjuud peegeldavad, et lahendused õppimise ja töötamise kombineerimiseks on erinevad (nt vahetustega töö, osalise koormusega töötamine vms), tuleks ka teiste (potentsiaalsete) õpilaste julgustamiseks jagada praeguste õpilaste kogemusi ja eeskju – millised on lahendusviisid õppimise ja töötamise ühildamiseks erinevate töötamise viiside ja aja korral. Positiivsed lahendusmudelid võivad anda ka uutele õpilastele motivatsiooni leida sobiv lahendus juba olemasoleva tööandjaga.

Nendele täiskasvanutele, kellel on juba töö olemas, on raske leida motivatsiooni alustada õpinguid päevases õppes, sest selleks oleks vaja olulisi kohandusi tööajas. Näiteks ei saa ühildada tüüpilist "kaheksast viieni" tööd päevasel ajal õppimisega. Selle asemel oleks vaja näiteks töötada vahetustega. Samas, kui täiskasvanu ei ole huvitatud töö vahetamisest või uue töö otsimisest, ei ole võimalik olemasolevate kohustuste kõrvalt leida ka tõuget päevase õppe alustamiseks. See rõhutab omakorda paindlike õppevormide vajalikkust.

Laste või lähedaste hooldamine on üheks takistuseks õpingutega alustamisel, seda eriti naiste seas. Pea kõik intervjuueeritud naised toovad välja, et omal ajal oli kooli katkemise põhjuseks just laste saamine ja pere loomine. Nooremana ei ole osatud ka haridust nii palju väärtustada, et oleks hoidnud motivatsiooni laste kõrvalt jätkata. Kui jätkamise survet ei ole ka pere ja lähedaste poolt, jääbki kool pooleli. Ka juba täiskasvanuna õpinguid jätkates viidatakse, et pere kohustuste tõttu tekivad katkestused õpingutest, mistõttu on olnud vajadus ka ise rohkem iseseisvalt järgi õppida.

Siiski ei teki takistused vaid väikeste lastega peredes. Naiste jaoks tekivad pinged ka siis kui lapsed on juba suuremad. Üks naisterahvas rääkis oma kogemusest 13-aastase lapsega: ka temaga on vaja kodus koos aega veeta, aidata tal õppida jne. Seega ei mõjuta pere olemasolu vaid neid lapsevanemaid, kel on päris väikesed, koolieelses eas lapsed.

Kuna mul oli nii palju endal õppida, siis see laps jäi kohe tahaplaanile, sest ma tõesti ütlesin talle, et sa pead ise hakkama, et sa oled piisavalt suur juba. Mul oli vaja saada iseendaga hakkama. N45, kutsekeskhariduse õpilane

Sageli arvatakse, et meestele ei ole õpingute või töö pereeluga ühildamine probleem. Kui pere olemasolu ei ole osutunud selliseks takistuseks, et õpingud oleks katkenud, seab pere olemasolu siiski ka meestele täiendavaid pingeid kuivõrd pere saab vähem tähelepanu kui soovitakse. Nii meestele kui naistele on väikeste laste kõrvalt aja leidmine väsitav, ei ole võimalik välja puhata samamoodi kui noorematel õpilastel.

Väsitav. Mõttled küll – lähed koju, puhkad välja, magad lõunani, aga siis kell neli tuleb – äää, anna süüa! M36, kutsekeskhariduse õpilane

Nüüd hakkab natuke raskeks minema – ikkagi laps kasvab iga päev. Tahaks rohkem aega lapsega olla. See pigem tõmbab seda [motivatsioon] kindlasti alla. M28, kutsekeskhariduse õpilane

Samas õppimine ilma töötamiseta ei ole paljude jaoks valik kuna täiskasvanutel on ka muud (rahalised) kohustused – pere igapäevased kulutused, elamise eest tasumine, transport jne.

Siis on sissetulek väiksem [kools õppides], aga maksud tahavad ikka maksmist. Pere toetamist. Sama, et vahest tuleb lihtsalt natuke rohkem tööd teha. M36, kutsekeskhariduse õpilane

Ka Töötukassa nõustajad leiavad, et märkimisväärseks takistuseks õppimisel on perega seotud põhjused. Iseäranis keeruline on võtta haridustee jätkamine ette väikeste laste emadel, sageli, tulenevalt traditsioonilistest soorollidest. Nõustajate sõnul võib vanemlus kohati takistada ka töötamist, haridustee jätkamisest rääkimata. Intervjueeritute hinnangul ei ole siinkohal lahenduseks ainult piisav hulk lasteaiakohti, sest probleemid koduse-, töise- ja haridusliku elu ühildamisega kerkivad esile sageli siis, kui laps jääb haigeks.

Lahendusi nähakse täiendavates lapsehoiu võimalustes, et võimaldada vanematel lapse kõrvalt koolis käimist või olukorras, kus lasteaiaga kohta ei ole (veel) õnnestunud saada. Siin võivad muutuda oluliseks ka ebatraditsioonilisel ajal lapsehoiu võimalused – õhtusel ajal või nädalavahetustel koolis käies on lapsehoiu võimalusi raskem leida, sest munitsipaallasteaiad on suletud. Nende meetmete rakendamisega peaksid nõustajate hinnangul kaasnema kindlasti ka laiahaardelised teavitustegevused, mis aitaksid haridustee jätkamisest huvitatud, kuid võimaluste nappuse kartuses seda vältivate täiskasvanute hirmusid maandada.

Pingeline ajagraafik tekitab probleeme õppimisel ka juurde, mis võib osutuda takistuseks, ja mille tõttu jäetakse õpingud pooleli. Ühe intervjueeritu kogemuses tekivad tööd ja päevaseid õpinguid ühildades probleemid ka tervisega. Samas on surve mitte puududa, kuivõrd puududes on keerulisem uuesti järje peale saada. Väsimusest võivad tekkida probleemid ka õppeedukusega. Ühe intervjueeritu kogemus:

eile ma sain eesti keeles kahe. Ei olnud väga meeldiv. Asi ei olnud isegi selles, et ma ei jõudnud. Ma valmistusin üheks asjaks, aga ma ei teadnud, et ma töötan kaua. Inimene ei saanud tulla ja tööl oli abi vaja ning pidin olema seal kaheni [öös]. Pool seitse ma tõusen, et saata oma lapsed kooli. Ma jõudsin koju ja magasin neli tundi. Pea käis ringi ja ma tulin kooli, meil oli kontrolletteütlus ja mul oli kõik sassis. Ma ei teadnud ega mäletanud midagi. Tahtsin ainult magada. Kõik. N39, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Hirm suure koormuse ees vähendab huvi õpingutega alustada või edasi õppida. Senise kogemuse põhjal tunnetatakse, et õppimise jaoks kõigi muude kohustuste kõrval aega leida on raske ja seetõttu eelistatakse pigem otse töötamisele keskenduda ja hoida ka oma vaba aega.

kuidagi tuleb see elu ära jagada, et paberid käes on, siis on ikkagi töö ja pere. Rohkem nagu siukest pingutust ei tahaks. M36, kutsekeskhariduse õpilane

Ma tulen iga – isegi kui suht väsinud olen, ma tulen enamasti ikka hea tujuga koju. Ma ei taha siuke väsinud ja vihane kogu aeg olla. Koju tulla ja siis ka veel õppida, ma ei tea. Võiks ikka natuke rohkem rahu ja õnne ka olla. M28, ei õpi hetkel

Intervjuudes ilmneb ka selgelt, et oluline takistus õpingutega alustamisel on **vanus**. Just kutsekeskhariduse puhul on kooli sisseastumisel küsitud, kas on ikka soovi noorematega koos õppida. Seega taastoodavad vanuse barjääri ka koolid ise.

Ega seal intervjuul ka küsiti, et oled sa ikka kindel, et tahad lasteaiaga. M36, kutsekeskhariduse õpilane

Kui ma tulin vestlusele, siis kõik õpetajad mu käest küsisid, et kas ma olen ikka 100% kindel, et ma tahan tulla siia õppima nende noortega koos, kas ma ei karda, et see muutub minu jaoks kuidagi raskeks, et äkki ma olen kuidagi tõrjutud. Ma ütlesin, et seda ma kindlasti ei karda. N45, kutsekeskhariduse õpilane

Teiselt poolt tunnetavad vanuse barjääri ka täiskasvanud ise, enda hirmudes ja eelarvamustest noortega õppimise osas - *noh, minul on ikkagi keeruline minna vanast peast kooli, siukeste 15-aastastega (M36, kutsekeskhariduse õpilane)*. Vanusega seoses on inimestel vähene usk endasse ja hakkama saamise – õppimine on liiga raske, seal ei saaks hakkama. Samuti arvatakse, et kooli lõpetamise ajaks ollakse liiga vana, tööandjad ei taha enam. Näiteks lugu ühest intervjuust:

Tööks, mis on mulle hingelähedane, oleks pidanud omandama hariduse varem. Mulle meeldib väga tegeleda lastega. Mul õpib vanem tütar Tartu ülikoolis kasvatajaks, praegu on just lõpetamas. Ta räägib mulle, et ema, lõpetad kooli ja lähed õppima. „Kas sa kujutad ette, kui vana ma siis olen?“ Praegu on 9. klass, siis veel 3 klassi ja ülikool. Kuhu ma lähen? Tööandjad peavad võtma noori tööle. N39, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Paljudele on keeruline täiskasvanuna suuresti noortemate seltskonnas õppida – ei räägita “ühte keelt” ja õppimise viisid ja ootused õpingutele on erinevad. Mitmeski intervjuud viidatakse, et nooremate õpilaste tunni distsipliin on erinev sellest, mida täiskasvanud ootavad – jutustatakse, segatakse vahele, kasutatakse tunnis nutiseadmeid. Seetõttu on ka raskem tunnis ennast hästi tunda ja oma õppimise viisidega erineda.

Alguses oli ikka, jah [raske]. Ega enam ei jõua kohale need noorte naljad ja värgid. Noh, nagu need noored ikka on. Kisa ja möll ja. Ise tahaks siukest rahulikult kuulamist juba. Tihti peale lihtsalt ei kuulnudki asju, möla käis [tunni ajal]. M36, kutsekeskhariduse õpilane

Ka Töötukassa karjäärinõustajad kinnitavad, et üheks takistuseks on ka hirmud ja vanusepõhised stereotüübid. Näiteks leiavad keskhariduseta täiskasvanud seda, et vanuses 30+ on otse põhi- või keskkoolist tulnud noortega koos õppida „imelik“ ja sobimatu ning esineb ka ebakindlust seoses oma intellektuaalse suutlikkusega – kas ikka suudetakse noortega õppimises „sammu pidada“ ning oma õpingud edukalt läbi teha ja lõpetada.

Piiratud rahalised ressursid sunnivad täiskasvanuid sageli õppimise kõrvalt töötama. Seda illustreerivad ka joonisel 5 toodud andmed, mis näitavad, et just madala haridusega naiste jaoks on vajalik finantsiline tugi. Töötamisest täiskasvanud aga majanduslikel põhjustel loobuda ei saa, iseäranis kui peres on lapsed. Finantsiline ebakindlust on ka põhjus, miks ei olda valmis õpinguid alustama.

Kui ma tõesti teaks, et mul oleks stabiilne sissetulek järgnevad kolm aastat, siis võibolla võiks keskkooli minna, jah. M28, ei õpi hetkel

Mul ei ole mingeid sissetulekuid ja ei saa endale lubada, et õppida nendes gümnaasiumides. Ühesõnaga töötada on vaja ja mitte sinna astuda. M40, kutsehariduse õpilane

Seda takistust aitaksid karjäärinõustajate sõnul leevendada mitmed õppimise ja töötamise ühildamist võimaldavad lahendused, näiteks võimalus käia koolis õhtuti ja/ või nädalavahetuseti, praegusest enam osajaga töötamise võimalusi jne.

Asukoht võib muutuda suureks takistuseks, eriti, kui elatakse suurtematest linnadest kaugemal. Valitakse eriala, mis on kodule lähedal, sest ei soovita pere juurest lahkuda või ei ole võimalust alustada uut elu teises linnas. See aga piirab eriala ja õppimise valikuid. Ka vähesed transpordi ühendused piiravad kooli valikuid.

Kahe vahel valisin [kas Jõhvi või Rakvere]. Et kumba ma valin. Aga seal on bussidega nisukene, et need hommikuti ei sõida ja jäin ikka kodu lähedale. N38, kutsekeskhariduse õpilane

Mitmes Ida-Virumaa intervjuus on esile toodud, et koolis eriala omandades ei ole samas linnas võimalik praktikat teha ega tööd leida, sest töökohad asuvad mujal. Seega tekib jällegi seos sellega, milline on perspektiiv hariduse omandades tööd leida.

Mu poeg on kõik lõpetanud ja ikka ta ei saa [tööd]. Ta praegu ka otsib ja ei leia mitte kuskilt. N38, kutsekeskhariduse õpilane

Venekeelsest intervjuust tuleb välja ka hirm eestikeelse keelekeskkonna ees. Kartus, et eesti keeles ei saada hakkama, piirab märgatavalt praktika- ja töökoha valikuid.

Ma vaatasin praktikakohti ja tahtsin proovida [...]. Ma siiski ei riskeerinud telefoni võtta, sest tunnen, et seal räägitaks eesti keeles. See ei ole kindlasti fakt, et nad üldse sinna võtavad.[...] Kui mul oleksid mingisugused teadmised, siis ma oleksin kindlasti helistanud ja kõik. M40, kutsehariduse õpilane

Ka Tallinna karjäärinõustajad toovad haridustee jätkamise takistusena esile **vähese eesti keele oskuse**. See seab nõustajate sõnul tõkked nii üldkeskhariduse kui kutsehariduse omandamisele. Näiteks on ühe nõustaja sõnul väga paljudel noortel vene emakeelega naistel suur huvi iluteeninduse valdkonna õppe vastu, kuid kuna selle vene keeles omandamise võimalused on väga piiratud, jääb idee sageli teostamata. See peegeldab, et kuigi eesti keele omandamise võimalusi on küllalt palju, ei leia sihtrühmad alati teed nende võimaluste juurde. Ka õpilased ise leiavad, et keele õpet võiks tasemeõppes rohkemgi olla ning hädavajalik on keelepraktika, mida nt Ida-Virumaal on keeruline leida.

Mida täiskasvanud õpingutes vajavad?

Õppimise kogemusega täiskasvanute intervjuudes peegeldub **dilemma õppimise paindlikkuse ja struktureerituse/ piiratuse vahel**. Ühest küljest on täiskasvanutele oluline omada kontakti õppeasutusega. See aitab luua kohustust õppida ja õpingutes kaasa teha. Sageli on täiskasvanutele koolis olemise aeg vajalik kogu õpingutega seonduva tegemiseks (sh kodutöödeks). Koolist väljaspool on keeruline leida töö ja pere kõrvalt veel aega koduste tööde tegemiseks.

Ma mõistan, et kodus võiks samuti õppida, aga kodus saan valida, kas õpin või mitte, aga siia [kooli] tuled kohale ja õpid. Kodus võib laiselda, tahaks puhata. Kui õpid ja töötad, siis tahad tõesti kodus puhata. [...] Meil on kodused probleemid – mees, kodu, lapsed. Me ei saa kohe teha kahte asja korraga ehk teha koduseid toimetusi ja õppida. N39, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Teiselt poolt on õppija tüüpe, kes soovivad rohkem iseseisvalt õppida ja seeläbi suuremat ajalist paindlikkust saada. Ühe intervjuueeritava kogemuse järgi on ta proovinud e-õpet keskhariduse omandamiseks, mis jäi pooleli seetõttu, et kõik oli vaja ise teha, kuid selleks on motivatsiooni ja aega palju raskem leida. Seega on tähtis tasakaal paindlikkuse ja struktureeritud õppe vahel, et leida erinevatele täiskasvanutele sobivaim valik.

Ma õpingi asja ise selgeks, keegi ei nämmuta mulle seda. Ma ei pea päev otsa kuskil istuma ja kuulama. Mulle ei meeldi üldse see. M28, ei õpi hetkel

Kutsekeskhariduse puhul viitavad täiskasvanud õpilased ise, et just üldainete puhul on keeruline suurema paindlikkuse saavutamine, kuivõrd üldainetes on omandatavat materjali on palju ja neid aineid on keerulisem omandada iseseisvalt. Arvestades, et ka täiskasvanute gümnaasiumides omandatakse üldained suures mahus, oleks üks võimalus paindlike õppevõimaluste laiendamiseks nende praktikate rakendamine ka kutsekeskhariduses.

Üks intervjuueeritav leiab, et paindlikum viis kutse ja keskhariduse omandamiseks on kõigepealt täiskasvanute gümnaasiumis keskhariduse omandamine ja siis kaugõppes eriala omandamine. Sel viisil on mõlemad õpingute perioodid paindlikumad ning annavad suuremaid võimalusi õppimise kõrvalt töötada.

Ma võin siin saada keskhariduse ja pärast juba minna mingi eriala kaugõppesse. Mu pinginaaber õppis nüimoodi kondiiter-pagariks. N49, täiskasvanute gümnaasiumi õpilane

Üks intervjuueeritav leiabki võimaliku lahendusena, et sarnaselt täiskasvanute gümnaasiumile, võiks ka kutsekeskhariduses olla võimalik keskhariduse osa omandamine kaugõppena. Selle võrra võiksid õpingud ka kauem kesta.

Kaugõpe. Võibolla võtab natuke rohkem aega, aga jällegi natuke lihtsam. Kasvõi sama süsteemiga, et nädal koolis ja kolm nädalat vaba või üldse nädalas kolm päeva või kuidagi nüimoodi. Paindlikum. M36, kutsekeskhariduse õpilane

Mitmed intervjuueeritud toovad välja, et kutsekeskhariduses on neile erialaained huvitavamad. Tavaained on seevastu raskemad, igavamad ja neid on seetõttu ka madalam motivatsioon omandada. Ühe intervjuueeritu sõnul on tal erialaained kõik suurepäraselt läbitud, tavaainetes tulevad ka kolmed rohkem sisse. Üks võimalus seda raskust ületada võiks olla eriala- ja tavaainete suurem kombineerimine. Seeläbi säilib eriala omandamise huvi, kuid selle kaudu on võimalik omandada ka tavaaineid. Kindlasti ei ole see kõikide ainete puhul võimalik, kuid **ainete lõimimise** potentsiaali tuleks maksimaalselt ära kasutada.

Paljud intervjuueeritud on pakkunud, et ka kutsekeskhariduses õppimise jaoks võiks olla **riigi poolne toetus/stipendium**, mis võimaldaks päevases õppes osaleda (sarnaselt tudengitele). See aitaks ületada finantsbarjääri. Praegune toetus on liialt väike (intervjuudes toodud juhtudel alla 100 euro kuus), et võimaldada õppimist ja töötamist vähemalt väiksema koormusega.

Tegelikult ma arvan, et see mingi riigipoolne toetus võiks selleks olla. Kui sa pead 100% õppima, 100% töötama, veel perega aega veetma, siis on raske. Kui sa saaksid teha ühte asja vähemalt poole kohaga, siis oleks kindlasti kergem. Ma arvan, et mingi toetus võiks olla. M36, kutsekeskhariduse õpilane

Mitmes intervjuus on viidatud, et Töötukassa toetus on osutunud oluliseks õppimise võimaldamisel. Samas on intervjuueeritutele sellele ligipääsu saanud vähesed ning osad on saanud vastuseks, et nende õpitav eriala ei kvalifitseeru Töötukassa toetusele. Seega on Töötukassa toetused tasemeõppes osalemiseks vajalik ressurs täiskasvanud õppijatele, kuid seda saaks palju laialdasemalt ära kasutada ning selle saamise tingimuse selgelt kommunikatsioon (sh kas on ainult töötutele või ka töötavatele inimestele).

Täiskasvanud ise peavad oluliseks **nõustamise kättesaadavust** nii erialavalikute poole pealt, kui ka üldiselt õpingutega alustamise julgustamiseks. Intervjuudest peegeldub, et valmisolekut õpingutega alustada soodustab teadlikkus erialavalikutest ja nende valikute perspektiiv tööturul. Vajalik on võimalus tutvuda erialaga, et teada, kas see sobib. Siin mängivad tähtsat rolli karjäärinõustajad ja koolide/ erialade tutvustuspäevad.

Kindlasti oleks mingit... kool võiks enda poolt mingi... nad teevad mingeid lahtiste uste päevi ja midagi, aga need on nii kaootilised, et lihtsalt käiakse rühmaga klassidest läbi ja see rühm on võibolla üks-kaks minutit ühes klassis ja nad lähevad ära. Pigem on see, mina ise arvan, et kui nad siukseid õppepäevi... või noh, tutvustust teevad, siis nad võiksidki ühte kas auditooriumisse või kuskile koguneda ja seal kasvõi mingi videona või toovad realselt need, seal klassis, kus need seadmed on, et panevad terve ühe seadme tööle. [...] Tutvustamisega nad võiksid rohkem tegeleda. M28, kutsekeskhariduse õpilane

Vajalikuks peetakse ka kogemusnõustamist, õpilaste omavaheline kogemuse jagamine ja teineteise toetamine, julgustuse jagamine.

Minusugused, kes on selle tee ise läbi teinud, sest kui ma tuln siia, mul ei olnud ühtegi julgustajat ja ma tegelikult oleksin vajanud seda. Ja ma tundsin, kuidas ma vajasin seda selles mõttes julgustajat, kes oleks midagi taolist läbi teinud just siin koolis, et keegi oleks tulnud minuga rääkima, et kuule, mõni õpilane just, et ei olegi nii hull, et kõik on okei. N45, kutsekeskhariduse õpilane

4. (Potentsiaalsete) õppijate vajadustele vastav õppekorraldus

Kutsekeskhariduse õppekorralduse analüüsimiseks on kirjeldatud EHISe andmeid õppekorralduse kohta, kutseõppeasutuste veebilehtedel olevat teavet ning fookusrühma aruteludest õppeasutuste esindajatega kogutud teavet (sh nii kutsekeskharidust pakkuvate kutsekoolide kui ka täiskasvanute gümnaasiumidega). Intervjuudel osalesid peamiselt koolide õppedirektorid. Metoodikat on täpsemalt kirjeldatud Lisas 1.

Paindlikud õppimisvõimalused kutsekeskhariduses

EHISe andmetel ei paku 2018/19 õppeaastal üksi kutseõppeasutus kutsekeskharidust mittestatsionaarses õppes. Kuigi Haridussilma andmetel õpib sel õppeaastal kutsekeskhariduse tasemel 13 õpilast viies erinevas kutseõppeasutuses töökohapõhises õppevormis (10 014 õpib koolipõhises vormis), ei leia nende kutseõppeasutuste veebilehtedelt selle võimaluse kohta vastavat infot, samuti ei viita õppekavade kirjeldused EHISes sellisele õppevormile kutsekeskhariduse tasemel. Kutseõppeasutuste veebilehekülgede kaardistuse järgi pakutakse kutsekeskharidust ainult statsionaarses õppes ja enamasti on ka välja toodud, et õppetöö toimub päevasel ajal ja iga päev. Moodulõppe, tsükliõppe, õhtuõppe, e-õppe vmt paindlikumaid õppimisvõimalusi kutsekeskhariduses vähemalt veebis leitava info järgi ei pakuta, kuigi koolide esindajad ise töid intervjuudes välja, et vajadusel õhtuse õppe võimalusi õpilastele siiski pakutakse.

Koolide esindajatega toimunud aruteludes nähti paindlikkuse all eelkõige silmas individuaalset lähenemist igale õppijale ja tema vajadustele. Kutseõppeasutuste esindajad leiavad, et nad tulevad õpilastele täna igakülgset vastu ning õppe viisi tõttu keegi kõrvale ei jää. Isegi mainitakse, et paindlikkus on liiga suur ning selle tõttu on õpetajate koormus ebamõistlik. Koolidevahelises statistikas jäävad nad seetõttu alla (nominaalajaga lõpetajate arv väheneb) ning nende kooli maine langeb. Lisaks toodi välja, et paindliku õppe korraldamise juures puutuvad koolid kokku mitmete raskustega, sh ei ole piisavalt õpetajaid, et läheneda kõigile individuaalselt ning samuti pole teadmist, kellele on vaja ja millisel viisil vastu tulla.

Paindlikest võimalustest teavitamine toimub peamiselt individuaalsetel kohtumistel, aga ka koolide esindajate sõnul kooli kodulehe kaudu. Aruteludes selgus, et paindlike võimalusi hakatakse otsima alles siis, kui õpilane on juba õpiraskustesse sattunud. Koolide esindajate hinnangul teabe puudumise taha nendest võimaluste kasutamine ei jää. Õppe paindlikkuse kontekstis toodi aruteludel välja järgmised võimalused paindlikkuse pakkumiseks täiskasvanud õpilastele:

- Peamiselt pakutakse õpilastele individuaalseid õppetöö graafikuid (sõltub sellest, kui palju õpetajad saavad õpilastele vastu tulla – individuaalsed kokkulepped materjalide saamiseks, auditoorse õppetöö läbimiseks, arvestuste saamiseks).
- Võimalus vahetada eriala või õppetaset (näiteks on kasutatud õpilaste suunamist kutsekeskharidusest põhihariduse baasil, so 4. taseme kutseõppesse).
- Akadeemilise puhkuse võimaldamine (koolid ei näe seda positiivse võimalusena, kuna arvatakse, et see suurendab katkestamise tõenäosust).
- Lisa-aasta võimaldamine – koolid viitavad, et selle võimaluse kasutamise osas on madal teadlikkus nii koolide kui õpilaste poolt (õpilased ei ole teadlikud sellisest võimalusest ja koolidel ei ole head praktilist kogemust kuidas seda korraldada, millised on rahastamise tingimused jne).
- Lisakursused/tasanduskursused madala haridustasemega õppijatele.
- Töökohapõhine õpe, e-õpe, kaugõpe toodi välja näidetena, mida mõned koolid on proovinud ja katsetanud, kuid oli ka koole, mis ei pidanud selliste õppeviiside pakkumist võimalikuks.

Paindlike õppimisvõimaluste puudumine kutsekeskhariduses on peamiseks põhjuseks, miks uuringu käigus intervjuueeritud keskhariduseta täiskasvanud on valinud keskhariduse omandamiseks just täiskasvanute gümnaasiumi. Viimane võimaldab töö kõrvalt õppida, sest töötamine on täiskasvanute jaoks keskne ja oluline osa, et tagada toimetulek. Samuti toetab paindlikum õppekorraldus õpingute ühildamist pereeluga.

Täiskasvanute teavitamine õppimisvõimalustest kutsekeskhariduses

Kutseõppeasutuste veebilehekülgede kaardistus näitas, et vajaliku infoni on võimalik jõuda, kuid see pole alati lihtne ja loogiline ning sageli nõuab teatud eelteadmisi, et osata sõeluda välja olulist informatsiooni muust. Näiteks on vajalikku infot hõlpsam leida, kui otsijal on teada, mida tähendavad näiteks väljendid „statsionaarne õpe“ või „VÕTA“, et kutsekeskharidus on 4.taseme õpe ning on mingi ettekujutus kutsekeskhariduse mahust (st saad aru, et 1-aastane õpe ei saa kutsekeskharidus olla). Samuti pole alati selgelt eristatav, missugune õppekava on kutseõpe ilma keskhariduse omandamiseta ja missugustel õppekavadel omandatakse kutsekeskhariduse. Soovides, et madala haridustasemega täiskasvanu leiaks üles just õige informatsiooni õppimisvõimaluste kohta keskhariduse omandamiseks, tuleks korraks järele mõelda, kas kõik kunagi keskhariduse õpingud pooleli jätnud inimesed ikka teavad või peaksid teadma neid mõisteid ja omavad juba teatud eelteadmisi kutsehariduse õppetasetest.

Lisaks tõi veebilehtede alusel kaardistatud õppekavade võrdlus EHISE andmetel pakutavate õppekavadega esile ka mõningaid erisusi, kus näiteks kooli veebis pole kõiki kutsekeskhariduse õppekavasid mainitud või vastupidi – veebis leiduva info põhjal paistab sobivaid õppekavasid olema rohkem, kui EHISE andmete põhjal. Samuti leidub erisusi infos selle kohta, mis keeles õppetöö toimub. See tekitab algajale info-otsijale tõenäoliselt vaid segadust juurde.

Mitte ühegi kutseõppeasutuse kodulehel pole spetsiaalselt täiskasvanutele, keskhariduseta (aga seda omandada soovivatele) inimestele suunatud reklaami. Kohati on küll just täiskasvanutele suunatud kutsuvaid hüüdlauseid täiendkoolituste ja sessioonõppe osas, aga seda ei leidu seoses kutsekeskhariduse õppekavadega. Ka koolide rühmaarutelud viitavad, et kutseõppeasutused ei näe täiskasvanuid võimaliku sihtrühmana kutsekeskharidus-õppes või ei mõelda oma kommunikatsioonis sellele, kuidas täiskasvanuid motiveerida oma kooli õppima asuma. Eeldades, et koolide veebilehed on esmaseks infoallikaks potentsiaalsetele õppijatele oma haridusvalikute tegemisel, tuleks palju rohkem tähelepanu pöörata nendes leiduvale infole ja selle arusaadavale esitamisele.

Ka kutseõppeasutuste esindajatega teostatud intervjuudest selgus, et koolid ei tee eraldi teavituskampaaniaid madala haridustasemega täiskasvanutele nende õppima kutsumiseks. Koolide esindajad on kindlad, et info nende õppimisvõimaluste kohta jõuab soovijateni, sest see on üleval kodulehel ning sotsiaalmeedias. Üldjuhul käiakse ka Töötukassa üritustel, aga ka seal nähakse madala haridustasemega täiskasvanuid väheolulise sihtrühmana. Intervjuude põhjal jõuavad täiskasvanute gümnaasiumid palju paremini keskhariduseta täiskasvanuteni ning tänu erinevatele struktuurivahendite projektidele on neil võimalik teha laialtulatlikumaid kampaaniaid, palgata mobiilseid värbajaid, kirjutada kohalikesse ajalehtedesse, käia ettevõtetes potentsiaalsete õppijatega kohtumas. Kutseõppeasutuste esindajate hinnangul neil sellisteks tegevusteks vajalikke ressursse ei ole.

Intervjueeritud keskhariduseta täiskasvanute sõnul on nad kasutanud erinevaid allikaid õppimisvõimaluste kohta info leidmiseks – koolide veebilehed, plakatid seintel, kuulutused ajalehtedes, Töötukassa, mõni muu nõustaja, sõbrad. Need, kes hetkel juba õppimas, pidasid infot pigem hästi kättesaadavaks ja arusaadavaks. Küll toodi esile, et palju infot on just internetis, aga kui pole tegemist nõ arvuiniimesega, on info leidmine oluliselt raskem, prinditud infot näiteks õppekavade kohta kusagilt ei leia. Samuti toodi esile, et kooli kodulehelt ei pruugi täpselt aru saada, mis erialaga on tegu – soovitati just rohkem tähelepanu pöörata eriala ja selle võimaluste tutvustamisele (nt lahtiste uste päevad, videod).

VÕTA kasutamine ja rakendamine kutsekeskhariduses

Varasemate õpingute ja töökogemuse arvestamine pole kutsehariduses väga laialdaselt levinud. EHISE statistika järgi on viimase viie õppeaasta jooksul VÕTA-ga ainepunkte arvesse võetud kokku 13 erinevas kutseõppeasutuses. Kutsekeskhariduse tasemel on VÕTA ainepunkte arvesse võetud seitsmes kutseõppeasutuses viimase kolme õppeaasta jooksul (vt tabel 1). Kui kokku on kõikides kutseõppeasutustes alates 2014/15 õppeaastast VÕTA raames arvestatud 15 097 ainepunkti, siis neist kutsekeskhariduse õppetasetel 3714 ehk umbes neljandik. Seejuures on suurem osa kutsekeskhariduse tasemel arvestatud

ainepunktidest varasemate õpingute eest (formaalõpe) ja oluliselt vähem töökogemuse või muu vabal ajal omandatud kogemuse (informaalne õpe) eest.

TABEL 2. VÕTA ARVESTATUD AINEPUNKTIDE ARV (EAP) KUTSEKESKHARIDUSE TASEMEL

Õppeasutus	Formaalõpe			Informaalne õpe		
	2016/17	2017/18	2018/19*	2016/17	2017/18	2018/19*
Haapsalu Kutsehariduskeskus			33			38
Ida-Virumaa Kutsehariduskeskus	38					
Luuu Metsanduskool						6
Tallinna Teeninduskool	557	349	6	2	41	20
Tallinna Tööstushariduskeskus		576				
Tartu Kutsehariduskeskus	895	840	29	124	127	18
Valgamaa Kutseõppekeskus		18				
KOKKU	1 489	1 782	68	126	168	82

* 2018/19 õppeaasta kohta käiv info on 04.10.2018 seisuga

Ka intervjuudes nii õppeasutuste esindajate kui ka keskhariiduseta täiskasvanutega toodi esile, et kui VÕTAt kasutatakse varasema kogemuse arvestamiseks, siis tehakse seda peamiselt juba varem omandatud ainepunktide ülekandmiseks. Koolide esindajate hinnangul on õpilased VÕTAgas pigem hästi kursis ja kasutavad seda palju ning koolid arvestavad varasemast kogemusest võimaluste piires kõike. Üldjuhul tuuakse üle juba teistes õppeasutustes omandatud aineid. Keerulisem on kutseõppeasutuste esindajate sõnul praktilise töökogemuse arvestamisega ning eelkõige selle tõlgendamise ja õpiväljundite kontekstis. Sellest tulenevalt kasutatakse praktilise kogemuse arvestamist ennekõike töökohapõhises õppes ja praktikaainete läbimiseks. Koolide jaoks on keeruline hinnata töökogemuse põhiseid, millised oskused on õpiväljundite kontekstis omandatud ja mis tasemel. Koolid toovad välja ka negatiivseid kogemusi sellega, kus õpilased tahavad kasutada VÕTAt, kuigi kooli hinnangul ei ole ilmselgelt vajalikke oskusi omandanud.

Madala haridustasemega täiskasvanute puhul töid õppeasutuste esindajad intervjuus esile, et VÕTA nende hinnangul head lahendust ei paku, kuivõrd varasemate aineid läbimisest on juba palju aega möödunud või kahtlustatakse, et nad tegelikult pole neid oskusi tegelikult üldse omandanud. Selline hinnang koolide esindajate poolt näitab, et VÕTA-t nähakse ikkagi väga tugevalt varasema õpikogemuse, mitte töökogemuse arvestamise võimalusena, kuivõrd töökogemust on ilmselt õpingud kunagi katkestanud täiskasvanutel oluliselt rohkem. Üksikute juhtudel toodi intervjuudes esile ka olukordi, kus koolide esindajate hinnangul tähendab VÕTA kasutamine seda, et õpilane tahab kergema vaevaga koolist läbi saada. Samuti toodi esile, et VÕTA-ga osad ained läbinud vanem klassikaaslane võib kogu rühma moraali alla viia.

Uuringu raames intervjueritud keskhariiduseta täiskasvanud aga sageli ei teadnud, mis on VÕTA ja mis sellega teha saab. Need, kes VÕTA-ga kuidagi kursis olid, teadsid, et see on mõeldud ainult kunagiste varasemate õpingute üle kandmiseks (näiteks kunagi üldhariduskoolis õpitud aineid arvestamiseks praegustes õpingutes). Kuid kuna õpingud katkestati enamasti juba ammu, siis leidsid õpilased, et neid aineid ei saa ega pole mõtet enam praegustesse õpingutesse üle kanda. Samas tõi mõni intervjueritav välja, et kool on talle seda võimalust pakkunud, kuid ta ise on loobunud, sest tahab need aineid uuesti õppida. Mõni intervjueritav tõi aga just välja, et nende koolis väga palju räägitakse VÕTA võimalustest.

Kutseõppeasutuste veebilehekülgede kaardistamine näitas, et VÕTA kohta on enamasti võimalik infot leida, kuid sageli on see esitatud ametliku VÕTA tingimuste ja korra dokumendina, mis võib potentsiaalsele õppijale jääda liiga kuivaks ja raskesti arusaadavaks tekstiks. Seejuures ei ole alati kodulehel lahti kirjutatud, mida VÕTA üldse tähendab – see tähendab, et infot otsiv potentsiaalne õppija peab sellist mõistet juba varasemalt teadma, et osata selle kohta juurde lugeda. Siiski on ka erandeid, kus kooli veebilehel on kogu VÕTA-t puudutav info

väga selgelt ja inimlikult lahti kirjeldatud ning see võib suurendada tõenäosust, et keskhariiduseta täiskasvanu kooli õppima asub, kuivõrd VÕTA-ga pakutavad võimalused ja teatav paindlikkus on talle paremini nähtav.

Keskhariiduseta täiskasvanud kutsekeskhariiduse sihtrühmana koolide vaates

Nii kutseõppeasutuste veebilehekülgede kaardistuse kui ka koolide esindajatega teostatud intervjuude alusel võib öelda, et kutseõppeasutustes ei nähta madala haridustasemega täiskasvanuid (eriti neid, kellel on viimasest kokkupuutest kooliga aega rohkem möödunud, kui mõni aasta) oma sihtrühmana. Koolide esindajad arutlesid selle üle, et Eesti ühiskonnas jätkuval alahinnatakse hariduse olulisust ning miks üldse täiskasvanul inimesel on kutsekeskhariidust vaja, kui ta on siiani ilma selleta hakkama saanud. Kutseõppeasutuste esindajad leiavad, et ilma vajaduseta inimesed koolis ei püsi ning madala haridustasemega täiskasvanutel on motivatsiooni koolis käimiseks keeruline leida. Nende hinnangul tahavad sellesse gruppi kuuluvad inimesed enamjaolt lihtsalt kerge vaevaga kutsekeskhariidust tõendavat dokumenti. Kooliesindajate pigem negatiivset suhtumist kujundab ka tõsiasi, et seni on keskhariiduseta täiskasvanuid kutseõppeasutustes pigem vähe, nende õpetamine on keeruline ning õppedirektorid leiavad, et see sihtrühm eeldab koolilt lisapingutust (pidevat kontrollimist, motiveerimist ja toetamist).

Negatiivsele suhtumisele vaatamata tunnistatakse, et on inimesi, kellel on rohkem vajadust kutsekeskhariiduse järele ning neid võtaksid kutseõppeasutused veidi meelsamini vastu. Sellesse sihtrühma kuuluvad intervjuueeritute järgi lapsevanemad, kelle laps läheb kooli ja vanem ei taha jääda lapsest rumalamaks, firmajuhid, karjääri tegevad inimesed ning need, kelle töövaldkond seab sisse kutseharidustunnistuse vajaduse.

Alustab ettevõtet, tal on vaja haridust. Hakkab tegema mingit rõivabrändi näiteks. Kooli esindaja

Ta on tüdinenud oma senisest töökohast, tahab elujärge parandada, aga selleks puuduvad võimalused. Kooli esindaja

Õppedirektorid usuvad, et just tugev isiklik soov või väline motivatsioon (nt tööandja surve) aitab kooli läbida. Siiski leitakse, et eraldi kommunikatsiooni nad sellele sihtrühmale ei tee, neid inimesi on vähe ning nende enda motivatsioon õppima tulla on nii kõrge, et nad leiavad kooli ka ilma selleta üles.

Kokkuvõtvalt võib õppeasutuste esindajatega aruteludest esile tuua järgmised peamised probleemid, miks nende hinnangul ei ole madala haridustasemega täiskasvanud kutsekeskhariiduse kaasatud ning tasemeõppe populaarsus nende seas madal:

1. Tööandja ei toeta kutsehariduse omandamist;

Tööandjal on mitu võtit, millega mõjutada, kui tema ei taha, jääb asi sinna paika. Kooli esindaja

2. Kutseharidus ei ole ühiskondlikult väärtustatud, kuvand on nõrk ning kutsekoolid tunnetavad, et sõnades kutseharidust toetatakse, aga tegudes mitte;

Kutseharidust väärtustavad pigem kõrgharitud, kes tulevad ametit omandama, madala haridusega inimesed ei näe vajadust. Kooli esindaja

3. Õpilaste ootused tasemeõppele ei vasta sellele, mida tegelikkuses nõutakse, vaja on tegeleda realistliku pildi loomisega sellest, mida kutseõpe sisaldab;

Kutsekool peab hakkama nende juurde tulevate õpilaste ootusi ümber koolitama – kahe kahega ei saa lõpetada. Nende juures ei ole nii lihtne. Muidu nad lihtsalt ei pea seal vastu. Kooli esindaja

4. Riiklikud regulatsioonid ei soodusta madala haridustasemega inimeste õpetamist, sh paindlikku õpetamist (isegi aitavad kaasa selle grupi inimeste tekkimisele ja püsimisele);

Paljud katkestajad on jätnud 12 klassi pooleli, sest siis pole koolil enam huvi teda torkida, sest pearaha temalt enam ei saa. Kooli esindaja

Uus kutsehariduse seadus ütleb, et sa saad lisa-aastaga omandada keskhariduse kui sulle ka kutseõpe ei sobi, aga seda ei tea reaalsuses keegi, kuidas see käib. Nii palju on seotud koolidega – järsku öeldakse, et sa võid ka lihtsalt keskharidust anda. Kooli esindaja

5. Paljudel madala haridustasemega inimestel on erivajadused, millega kool ei oska tegeleda;

Vaimsete erivajadustega täiskasvanute õpetamiseks ei ole õpetajatel väljaõpet ja see tekitab probleeme. Kooli esindaja

6. Kutseharidus on tasuta ja seetõttu seda ei väärtustata;
 7. Majanduslikud toetused on väiksed ja täiskasvanu ei saa õppimisele pühenduda;
 8. Kutsekoolid ei tööta sihilikult selle nimel, et jõuda madala haridustasemega täiskasvanuteni ning teisest küljest nad ei teagi, kuidas sihtrühmani jõuda: rõhk pannakse rohkem noortele suunatud tegevustele ning seetõttu ei tegeleta niivõrd täiskasvanute kui sihtrühmaga.

Ei saa neid kuidagi kätte – vallad ise ka ei tea kui palju on neil selliseid inimesi ja kuidas nendeni jõuda. Riik peaks taha tulema. Me teame neilt arvult, aga siin peaks teadma, kui palju on neid selles vallas, siin peab riik appi tulema. Vaja teada, millises vallas ja omavalitsuses nad on. Kamp kokku ja me teeme neile mingi koolituse. Lihtsalt loeng, et tule kooli tagasi, ei huvita kedagi. Kooli esindaja

Uurisime ka kutseõppeasutuste esindajatelt, mis toetaks kutsekeskhariduse pakkumist keskhariduseta täiskasvanutele:

- Õppijate majanduslik motiveerimine (st olukord, kus sissetulek pärast kutsehariduse omandamist suureneb). Samas on seda koolidel raske mõjutada ja seostub pigem kutsehariduse üldise väärtustamisega ühiskonnas ning selle mõjuga töö kvaliteedile (kas tööandjad on valmis kutse omandamist kõrgemalt tasustama);
- Nõudmised eriala osas, mis sunniksid haridusteed jätkama. Eelkõige peetakse silmas, olukorda, kus töötamiseks nõutakse teatud taseme kutse omandamist. Ka see seostub eelkõige tööandjate poolse kutsehariduse väärtustamisega – millistel ametikohtadel nõutakse teatud kutsehariduse olemasolu;
- Täiskasvanute huvihariduse juurutamine – koolide hinnangul on huviharidusest kutsehariduse omandamisele üleminek sujuvam kui otse tasemeõppesse minek ja võimaldab nõo tasanduskursust, et jõuda end huvitavale erialale kutseõppes (nt tuuakse välja võimalik koostöö rahvaülikoolidega);
- Madalamad nõudmised kutsekeskharidusele.

Kutseõppeasutuste roll keskhariduse pakkumisel ja koostöövõimalused teiste osapooltega

Teostatud intervjuude põhjal võib öelda, et kutseõppeasutused ei näe endal olulist rolli täiskasvanute haridustaseme tõstmisel. Pigem tehakse teavitustööd ja kasutatakse oma ressursse selleks, et noored püsiksid koolisüsteemis ning jõuaksid õpingute lõpetamiseni. Intervjuudest jäi mulje, et kutsekoolid tunnevad ennast tänases haridussüsteemis jätkuvalt väheväärtustatuna. Kuigi tunnistatakse, et olukord on aastate taguse ajaga läinud paremaks, ei ole kutseharidus ühiskondlikult hinnatud ning seega jääb koolide esindajatele segaseks, miks üldse on vaja inimeste haridustaset tõsta.

Intervjuud peegeldasid, et **kutsekoolid ei näe enda rolli täiskasvanute haridustaseme tõstmisel läbi kutsekeskhariduse**. Pigem leitakse, et vastutus lasub õppijal endal ja tema perekonnal. Kutseõppeasutuste esindajad rõhutasid, et neil ei saa olla kogu vastutus ja nad ootavad kodudelt partnerlust. Siinjuures on näha, et koolid viitavad implitsiitselt just noortega/ alaealistega seotud väljakutsetele ja ei oska seetõttu alati näha enda rolli täiskasvanute õpetamisel.

Kas seda on üldse vaja? Kas peaks aitama kedagi, kes ei taha, et teda aidatakse. Tähtsam on rõhk panna noorte hariduses hoidmisele, et seda gruppi ei kasvaks peale. Kooli esindaja

Kui kodu ei ole põhikooli ajal last hariduse jätkamiseks ette valmisatanud ja puudub pere tugi, siis meie või riik ei tee midagi. Kooli esindaja

Oma suuremat rolli näevad kutseõppeasutused koostöös tööandjatega, sest viimastel on võimalus oma töötajaid motiveerida hariduse omandamisel. See tähendab, et ka ettevõtjad peaksid olema huvitatud oma töötajate haridustaseme tõstmisest – täna aga töötavad tööandjad sellele koolide esindajate hinnangul hoopis vastu. Töökohapõhist õpet tuuakse välja hea näitena sellest, kuidas kutsekoolid saavad koostöös ettevõtetega inimestele vajalikke teadmisi anda.

Kutseõppeasutuste ja täiskasvanute gümnaasiumide koostöö osas ollakse pigem skeptilised. Viidatakse pigem koolide omavahelisele konkurentsile ning seni ei ole tekkinud tihedat partnerlust ja koostööd koolide vahel. Tuuakse välja, et suurte lubadustega „lööakse õpilasi kutsekoolidest üle“. Isegi kui senine kokkupuude oleks olnud meeldivam, ei nähta koostööks eriti vajadust ning seda **takistavad ka koolide erinevad kuuluvused (riigi või kohaliku omavalitsuse juhitud koolid)**. Samuti tunnetavad kutseõppeasutuste esindajad, et tänu Euroopa Liidu projektidele on täiskasvanute gümnaasiumidel rohkem võimalusi, mis annab neile paindlikkust juurde ja tekitab ebavõrdset konkurentsi kutseõppeasutustega võrreldes. Samas toodi intervjuudes esile, et näiteks Tartu piirkonnas on kutseõppeasutuste ja täiskasvanute gümnaasiumide vahel parem koostöö.

Suureks probleemiks peetakse ka kutsekeskhariduse ja täiskasvanute gümnaasiumide ebavõrdset taset. Ühelt poolt näevad kutseõppeasutused, et täiskasvanute gümnaasiumidesse lähevad õppima pigem need, kes ei saa kutsehariduses hakkama. Täiskasvanute gümnaasiumide esindajad näevad aga olukorda pigem vastupidisena ning nende sõnul ei saa nad pakkuda kutsekoolide õpilastele riigiexamineks ettevalmistamist, sest nende varasem haridustase on liiga madal. Ka see viitab koostööplatvormi puudumisele ja erinevatele õpetamise praktikatele.

Kutseõppeasutuste esindajate soovitusel madala haridustasemega õppijate kutsekeskharidusse toomiseks:

- Kohalikud omavalitsused peaksid kaardistama, kus madala haridustasemega inimesed elavad, mida nad teevad ja kuidas nendeni jõuda;
- Veelgi enam peaks riik panustama kutsehariduse populariseerimisse, sh negatiivse kuvandi kaotamisse;
- Ettevõtjad peaksid andma tugevama sõnumi, et tööturg vajab ja väärtustab haritud inimesi;
- Kutseharidusega peaks kasvama tööturuvalikute arv ning palga suurus (oodatakse ettevõtjatelt);
- Huvihariduse ja kursuste süsteemi loomine, mis aitaks täiskasvanutel vähehaaval uuesti õppimisega harjuda ja erialaga tutvust teha ning oleks sillaks kutseõppe juurde. Koolidel endal ei ole ressursi tänase koormuse juures sellega tegeleda, kuid koolid vajavad partnerlust ka nt täiskasvanute täienduskoolituse pakujate poolelt;
- Keskhariduse mahu vähendamine (nt Soomes on 56 kursust);
- On vaja riiklikku toetussüsteemi, mis võiks töötada läbi Töötukassa ja mis aitaks inimesel hariduse juures püsida, st motiveeriks teda ja toetaks majanduslikult;
- Kool peaks pakkuma vähehaaval eduelamusi, näiteks paindliku haridustee võimaldamine, kus kutseoskusi omandatakse kõigepealt madalamal kutseõppe tasemel või liigutakse täienduskoolituselt sujuvalt üle kutseõppe tasemeõppesse;
- Madala haridustasemega inimesed vajavad hariduse tagasi tulemiseks nõustajaid, kes teotaks, suunaks, motiveeriks ja innustaks (koolil pole täna ressursse neid inimesi palgata).

5. Peamised järeldused ja soovitused

MIS MOTIVEERIB POTENTSIAALSET ÕPILAST?

- ◆Töötamise perspektiiv, õpitava seotus tööga
- ◆Edasiõppimise huvi
- ◆Huvipakkuv (ja piisavalt lai) erialavalik
- ◆Saavutusvajadus (kõrgem enesehinnang, soov saada hakkama, olla eeskuju)
- ◆Positiivsed õpikogemused ja eeskujud enda ümber, sõprade ja lähedaste seas
- ◆Ümbritsevate osapoolte (tööandja, lähedased, Töötukassa, kooli) toetus ja suunamine
- ◆„Kaks-ühes“ võimalus— omandada korraga kutse- ja keskharidus
- ◆Huvi õppimise vastu on suurem kui noorena
- ◆Väline motivatsioon—soovitud ametikohal on keskharidus/kutse kohustuslik

POTENTSIAALSE ÕPPIJA TÜÜBID

MIS ON SUUREMAD TAKISTUSED?

- ◆Ajaresursside piiratus—õppimise ühildamine töötamise ja pereeluga
- ◆Hirmud ja eelarvamused hakkama saamise ees, vähene või puuduv õpikogemus
- ◆Vanuselised eelarvamused (nii kooli kui täiskasvanute enda ja kaasõpilaste poolt)
- ◆Rahaline ebakindlus, madalad sissetulekud
- ◆Vähened õppimisvõimalused või tööturu perspektiiv kodukohas
- ◆Vähene eesti keele oskus

KUIDAS TOETADA POTENTSIAALSET ÕPILAST?

Õppima asumise otsuse tegemine ei ole täiskasvanutele lihtne. Seda mõjutavad psühholoogilised barjäärid, eelarvamused õppimisest, teiste hinnangud ja praktilised, igapäevaelust tulenevad takistused, mis muudavad õppima asumise raskemaks. Selleks, et kirjeldada õppima asumise otsust mõjutavaid tegureid, on Berkeley ülikooli emeritiprofessor dr K. Patricia Cross loonud nn „reaktsioonide-ahela mudeli“, mis kirjeldab õppima asumise otsust kui erinevatest teguritest tingitud reaktsioonide ahelat (Cross 2003⁹). Õppima asumise otsuse toetamiseks on vaja tegeleda kõigi etappidega, sest vaid ühele komponendile keskendudes, ei pruugi meetmed oma eesmärgi saavutada. Selleks, et kirjeldada uuringust kogutud andmete põhjal, millist tuge madala haridusega täiskasvanu nendes erinevates etappides vajab, on järgnevalt tuginetud viidatud mudelile. Sealjuures ei tähenda toodud ettepanekud, et neid ei rakendata üldse (nt võivad erineda koolide praktikad või on täiskasvanute teadlikkus pakutavatest võimalustest erinev).

I Enesehinnang

Teooria: Õppima asumise otsuse tegemisel mängib olulist rolli enesehinnang. Inimesed, kellel on vähe usku enda võimetesse, väldivad enda proovile panekut ning kandideerivad seega üsna vähetäoliselt erinevatesse õppeprogrammidesse, mis võivad nende enesehinnangut lõpptulemusena veelgi kõigutada.

Uuringust leidsime, et madala haridusega täiskasvanud kardavad, et õppimist on raske uuesti alustada, vanad teadmised on ununenud ja peab nullist alustama. Enesehinnangut mõjutavad vanuselised eelarvamused nii koolide kui täiskasvanute enda ja kaasõpilaste poolt.

Kuidas toetada potentsiaalset õpilast?

- Koolid ja karjäärinõustajad saaksid jagada positiivseid kogemuslugusid kutsekeskhariduse täiskasvanud õpilaste seast (sh õppimisega hakkama saamine, edasi õppimise lood ja tööturu kogemused) – eeskujud võivad tõsta enesehinnangut ja vähendada vanuselist stigmat. Sihtrühma liikmetele on ühine kunagine negatiivne koolikogemus – kogemuslood näitavad ka seda, kuidas on õppimine erinev täiskasvanueas.
- Haridus- ja Teadusministeerium saaks elukestva õppe populariseerimisel võimestada uusi kuvandeid täiskasvanud õppijatest – raamistada nad ümber mitte kui läbikukkujad, vaid kui ettevõtlikud, julged, innustunud, pealehakkajad, kogenud täiskasvanud. Seda raamistikku saaks kasutada kõikides kommunikatsioonides (sh koolide, karjäärinõustajate poolt).
- Koolid saaksid võimaldada ja võimestada õpilaste omavahelist nõustamist, vahetu kogemuste jagamist – endaga sarnaste inimeste kogemus julgustab ja toetab. Uuringus rõhutati, et see on eriti vajalik õpingute alustamisel, kui ebakindlus on suurem ja ümberringi on palju uut.
- Karjäärinõustajad ja koolid saaksid õpilaste julgustamisel pöörata tähelepanu juba olemasolevale õpikogemustele tööelust või iseseisvalt õppimisest. Tihti seostavad täiskasvanud õpioskusi kunagise tasemeõppega, kuid mitte tööelus omandatud oskustega või iseseisvalt õpitud oskustega. Selle eesmärk on kasvatada enesekindlust, et õppimise oskused on olemas.
- Enesehinnangu kujunemisel on oluline lähedaste (perekonna, laste, sõprade) arvamus ja tugi. Seetõttu on vajalik ka laiemalt avalikus arvamuses vanuseliste eelarvamuste vähendamine ja elukestva õppe populariseerimisel kommunikatsioonis täiskasvanu kui (kutsekeskhariduse) õpilase kuvandi loomine.

II Suhtumine haridusse

Teooria: Suhtumine haridusse tuleneb otseselt inimese enda ning kaudselt ka sõprade ning teiste oluliste osapoolte mineviku kogemustest. Siin on seos ka enesehinnanguga: negatiivse koolikogemusega inimestel on tihtipeale madalam enesehinnang seoses õppimisega ning nad väldivad seetõttu ka uuesti õppimise alustamist.

Uuringust leidsime kinnitust teooriale, et suhtumist haridusse mõjutab see, mida arvavad lähedased (abikaasa,

⁹ Cross, K. P. (2003). Toward a model of adult motivation for learning. Jarvis, P., Griffin, C. (Toim.). Adult and continuing education: major themes in education (Vol 4) (pp. 39-56). London; New York: Routledge.

lapsed, sõbrad) ning milliseid kogemusi õppimise ja haridusega enda ümber nähakse. Samuti mõjutab suhtumist see, millise väärtuse keskharidusele ja/või kutseharidusele ühiskonnas omistatakse – kas ja mida annab kõrgema hariduse omandamine tööandja silmis või tööturu võimalustes?

Kuidas toetada potentsiaalset õpilast?

- Elukestva õppe populariseerimisel on vaja tähelepanu pöörata nii kutse- kui keskhariduse väärtustamisele ja hariduse vajalikkuse teadvustamisele. Näiteks on tähtis teadlikkus sellest, mida annab kutsehariduse ja keskhariduse omandamine tööturu võimalustes, edasi õppimise võimalustes jne
- Elukestva õppe populariseerimisel on vaja eraldi tähelepanu pöörata kutse- ja keskhariduse olulisuse teadvustamisele tööandjate seas. Sõnumid saavad rõhutada tööalaste oskuste omandamist kutseõppes, kvalifitseeritud tööjõu kasvu toetamist kombineerituna keskhariduse omandamisega, tuginedes teiste tööandjate varasemale kogemusele (milline on olnud praktiline õppe ja töö ühildamise korraldus, millist kasu on selline õppevorm andnud jne).
- Sarnaselt enesehinnangule, mõjutab suhtumist haridusse ka positiivsete kogemuslugude esitamine ja levitamine - kuidas teised minuga sarnased inimesed on selle ette võtnud ja hakkama saanud, kuidas raskusi ületanud

III Eesmärkide ja nende saavutamise olulisus

Teooria: õppimise alustamise otsuse juures on tähtis ka see, milliseid eesmärke soovitakse õppimisega saavutada ja kui oluline nende eesmärkide saavutamine inimesele on. Siinjuures mängib rolli ka inimese enda subjektiivne hinnang sellest, kui tõenäoliselt need eesmärgid on saavutatavad. Mida olulisem on inimesele eesmärk, mida soovitatakse õppimisega saavutada, seda tugevam on motivatsioon õpingutega alustada. Erinevates eluetappides võivad erineda ka eesmärgid, mida oluliseks peetakse.

Uuringust leidsime, et õpingutega alustamisel peetakse oluliseks töötamise võimalusi – soovi alustada karjääri mingil erialal, laiendada enda võimalusi tööd leida või senist eriala vahetada (sh leida senisest paremat tööd). Samuti motiveerivad täiskasvanuid enesearendamise võimalused (võimalus edasi õppida) või ületada iseennast (soov olla enda üle uhke, tõsta enesehinnangut, olla lastele eeskujuks).

Kuidas toetada potentsiaalset õpilast?

- Täiskasvanutele suunatud hariduse omandamisega seotud info esitamisel peaksid Haridus- ja Teadusministeerium ning koolid pöörama tähelepanu karjääriteede visualiseerimisele - millised võimalused avalduvad konkreetse õppekava läbimisel õppimises (edasi õppimise võimalused) ja tööturul (sagedasemad karjääriteed ja töötamise võimalused)
- Karjäärinõustajad ja koolid saaksid koguda ja levitada õpilaste kogemuslugusid – milliseid eesmärke on õpilased oma õpingute tulemusel saavutanud
- Töötukassa (karjääri)nõustamine täiskasvanutele aitab avardada silmaringi ja tutvustada õppimise valikuid. Samas on seni karjäärinõustamises osalemine töötavate täiskasvanute seas pigem madal. Seetõttu tuleks tähelepanu pöörata ka sellele, et sihtrühm oleks teadlik nõustamise võimalustest (info millal ja kuhu saan pöörduda) ja mida nõustamine mulle annab (teadlikkus sellest, mis peaksin nõustamisele pöörduma). Kasulik võib olla ka nõustamise kättesaadavamaks muutmine sihtrühmale läbi koostöö tööandjatega või tuues nõustamise info kliendile lähemale (nt sihtrühmale suunatud teavituskampaania).

IV Võimalused ja barjäärid

Teooria: kui inimene on sisemiselt motiveeritud, hakkavad olulisemat rolli mängima ka välised faktorid: võimalused õppetegevuses osalemiseks ning välised barjäärid (igapäevasest elukorraldusest ja kohustustest tulenevad takistused). Kõrge sisemise motivatsiooniga täiskasvanud otsivad suurema tõenäosusega erinevaid võimalusi nende takistuste ületamiseks. Madalalt motiveeritud inimestele võivad ka väiksemad barjäärid olla ületamatud.

Uuringust leidsime, et madala haridustasemega täiskasvanutele on oluliseks takistuseks piiratud ajaressursid tulenevalt töökoormusest ja pereelust, vähesed õppimisvõimalused või erialase töö leidmise perspektiiv kodukohas, rahaline ebakindlus ja vähene eesti keele oskus.

Kuidas toetada potentsiaalset õpilast?

Pere, töö ja õppimise ühildamine

- Koostöös koolidega, saaks Haridus- ja Teadusministeerium koguda tööandjate kogemuslugusid sellest, kuidas nad on oma töötajatel tasemeõppes osalemist võimaldanud eri õppevormides ja kuidas selle jaoks tööd korraldanud.
- Tööandjate häid praktikaid tuleks esile tõsta ja premeerida. Eesmärk on tunnustada ettevõtteid, kes võimaldavad paindlikku tööaega tasemeõppes õppijatele, premeerivad või tunnustavad muul viisil tasemeõppe lõpetajaid jne. Seda teeb Eesti Täiskasvanute Koolitajate Assotsiatsioon Andras Täiskasvanud Õppija Nädala raames iga-aastaselt (valitakse aasta koolitussõbralik organisatsioon). Täiendavalt saaks juba olemasoleva tegevuse juures esile tõsta ka kutsehariduse olulisust ja populariseerimist (tööandjad, kes võimaldavad lisaks kutsele ka keskhariduse omandamist).
- Karjäärinõustajad ning koolid saaksid koguda ja levitada töötamise ja õppimise ühildamise mudeleid õpilastele – kuidas ühildada erinevaid töökorralduse tüüpe ja õppimist kaasõpilaste kogemuste põhjal, kuidas oma töö- ja õppimise aega korraldada. Eesmärk on näidata toimivaid lahendusi ning anda praktilisi nõuandeid selle osas, kuidas mõelda enda töötamise ja õppimise ühildamise võimaluste peale. Näiteid võib tuua õpilaste reaalsetest nädala plaanidest.
- Kohalikud omavalitsused peaksid võimaldama lapsehoiu võimalusi ka mittetraditsioonilisel ajal (so õhtusel ajal ja nädalavahetustel). Potentsiaal on ka koostöös koolidega, pakkudes lühema perioodiga lapsehoiu võimalusi koolide endi juures.
- Koolid saaksid pakkuda paindlikke õppimisvõimalusi kutsekeskhariduses (ka õhtusel ajal, tsükliõppena või töökohapõhise õppena ainete omandamine, e-õppe võimaluste kasutamine). Kuna õppimise stiilid on ka täiskasvanute seas erinevad, on oluline, et täiskasvanud ei ole sunnitud ainult ühte õppimise viisi kasutama (nt osadele e-õpe ei sobi kuna vajab suuremas mahus iseseisvat töötamist).
- Koolid peaksid kohe pöörama tähelepanu õpilastele, kes on töö- või perekohustuste tõttu tekkinud õppimises lüngad, et võlgnevused ei kasvaks. Vajalik on õpilastele tegevusplaani pakkumine, kuidas õppimises järgi jõuda, kust leida vajalikke materjale, millal saab järgi vastata või konsultatsiooni tundides osaleda jne.
- Koolid saaksid pakkuda täiskasvanutele võimalust kodutööde tegemiseks koolis ja selle kasutamist julgustada. Sageli on täiskasvanutele koolis viibitud aeg ainus, mil on võimalus tegeleda süvenenult õppimisega.

Asukohast tulenevad takistused

- Haridus- ja Teadusministeeriumi eestvedamisel saaks kaaluda koostöös Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumiga ning koolidega võimalusi madala haridusega täiskasvanute mobiilsuse toetamiseks, et soodustada ligipääsu õppimise võimalustele ja erialastele töökohtadele.

Piiratud ressursid

- Haridus- ja Teadusministeerium saaks kaaluda koostöös Töötukassaga õppivatele täiskasvanutele toetuse/stipendiumi pakkumist, et võimaldada töö kõrvalt õppimist (sh töökoormuse vähendamist õppimise jaoks) ja/või olemasolevatest toetusvõimalustest teadlikkuse suurendamist. Eraldi on vaja tähelepanu pöörata koolide teadlikkusele, et koolid oskaksid (potentsiaalseid) õpilasi vastavate toetuse juurde suunata juba enne õpingute algust (sh oleksid teadlikud kvalifitseerumise tingimustest).

Keelebarjäär

- Koolid saaksid suurendada keeleõppe osakaalu madala eesti keele oskusega täiskasvanutele (nt keelepraktika võimalused õpingute raames, suurem keeleõppe osakaal tasemeõppes vms). Koolid võiksid kaaluda koostööd juba pakutavate keeleõppe võimalustega ning õppimise ühildamist nendega.

V Informatsioon

Teooria: õppima asumise eelduseks on informatsiooni olemasolu. Ilma adekvaatse informatsioonita ei leia ka

motiveeritud inimesed võimalusi õppetegevuses osalemiseks ning barjäärid tunduvad ületamatud.

Uuringust leidsime, et õppimisvõimaluste kohta on info internetist enamjaolt kättesaadav, kuid ei ole alati selge ja kergesti mõistetav, vähe on täiskasvanutele suunatud tegevusi õppekavade ja õppimisvõimaluste tutvustamiseks.

Kuidas toetada potentsiaalselt õpilast?

- Koolid saaksid pöörata tähelepanu kodulehtedel esitatava info selgusele, mis toetaks täiskasvanut soovitud õppekava kohta info leidmisel (sh formaalsete (ametkondlike terminite) vältimine või lahti selgitamine)
- Kohalikud omavalitsused saaksid toetada tasemeõppesse suunamist madala haridusega täiskasvanute seas, pakkudes nt toimetulekutoetuse saajatele/taotlejatele infot karjääriinõustamise võimaluste kohta piirkonnas
- Haridus- ja Teadusministeerium saaks koostöös koolidega tagada laiema erialade valiku (sh kutseõppes samal tasemel populaarsete erialade) ka kutsekeskhariduse õppekavadel
- Elukestva õppe populariseerimisel tuleks pöörata eraldi tähelepanu kutsekeskhariduse populariseerimisele naiste seas. See hõlmab näiteks erialade valikut (naiste seas populaarsemate erialade esiletõstmist kõigi võimalike erialade seas), eeskujude seadmist (naiste lood kutsekeskhariduses – mis erialasid õppinud ja milliseid takistusi ületanud õppimiseks)
- Haridus- ja Teadusministeerium saaks koostöös koolide ning Töötukassaga korraldada täiskasvanute karjääripäevaid, mis annavad võimaluse tutvuda täiskasvanutele suunatud keskkonnas erinevate erialadega, mida need endast kujutavad ja millised on nende tööturul rakendamise võimalused (need ei peaks olema kombineeritud noortele suunatud üritustega), millised on võimalused õppimises osalemist toetada jne

MILLISEID KOHANDUSI ON VAJA KUTSEKESKHARIDUSE ÕPPEKORRALDUSES?

Üks uuringu eesmärk on pakkuda soovitusi, kuidas kohandada kutsekeskhariduse korraldust täiskasvanutele sobivamaks ja nende ootustele ja vajadustele paremini vastavaks. Ülal toodud vajaduste põhjal on järgnevalt sõnastatud olulisemad ettepanekud kutsekeskhariduse korraldusega seoses.

Koolid ei ole seni näinud täiskasvuud kutsekeskhariduse sihtrühmana. Neil on vähe ressursse ja oskusi eraldi täiskasvanute sihtrühmaga tegelemiseks. Selleks on kutsekoolidel vaja:

- Jätkata või alustada täiskasvanute sihtrühma kutsekeskharidusse kaasamisele suunatud tegevustega (täiskasvanutele suunatud sõnumite kujundamine, eraldi tutvustusürituste korraldamine või täiskasvanutele suunatud karjääriüritustel osalemine). Sarnaselt täiskasvanute gümnaasiumidele võiks ka kutsekoolidele olla pakutud võimalusi projektide koostamiseks täiskasvanute teavitamise ja kaasamise eesmärgil. Sellised rahastuse taotlemise võimalused võiksid olla kombineeritud koolitusega kuidas täiskasvanute sihtrühma kõnetada (sh milliseid sõnumeid kasutada), kuidas neid tulemuslikult õppesse kaasata jne.
- Kujundada kutsekoolide visiooni ja kutsekeskhariduse õppekavade eesmärgid – koolide roll õpilaste innustamisel on tähtis ja seetõttu peavad ka nemad nägema, et kutsekeskharidus võib olla täiskasvanutele sobilik hariduse omandamise viis. Selleks on vajalik ühine kokkulepe koolidega, mida nemad saavad teha täiskasvanute haridustaseme tõstmiseks ja milliseid samme astuda (samuti mis peab olema kooli poolne panus, mille eest peab õpilane ise vastutama).
- Tagada üle kutsekoolide ühtsed põhimõtted selge ja arusaadava info esitamiseks õppimisvõimaluste kohta.
- Kaardistada madala haridusega täiskasvanute sihtrühm (nt kohaliku omavalitsuse abiga) – millised on kooli piirkonnas võimalikud õpilased, kui palju neid on, milliseid kanaleid pidi nendeni jõuda, tagades samal ajal kinnipidamise andmekaitse nõuetest

Õppimise ja pereelu ühitamiseks on täiskasvanutele sageli olulised **paindlikud õppimise võimalused**. Seetõttu on vaja kaaluda kutsekeskhariduses mitmekesisemate õppeviiside soodustamist, sealhulgas:

- Täiskasvanute gümnaasiumide kogemuste jagamine kutsekoolidega toimiva õppekorralduse kujundamiseks, mis vastab täiskasvanud õppija vajadustele (eelkõige üldainete õpetamise osas)
- Võimalusel õpingute jagamine sessioonideks (vajadusel ka õppe perioodi pikendamine), koondades intensiivsed õpingute perioodid lühematele lõikudele. See aitaks hajutada ajaressursside kasutamist.
- Ressursside tagamine paindliku õppe pakkumiseks – päevase õppe kõrval ka õhtuti/nädalavahetustel õppe pakkumine eeldab rohkem kvalifitseeritud õpetajaid. Seetõttu on vajalik ka suurem personali arv ja palgafond
- Täiskasvanud õppija vajadustele kohandatud õppemetoodikate arendamine ja rakendamine. Siinjuures on potentsiaal täiskasvanute gümnaasiumide kogemuste ja õpetamise viiside jagamisel kutsekoolidega.
- Eriala- ja üldharidusõpingute kombineerimine kutsekeskhariduses, ainete lõiming. Siinjuures oluline õpetajate panus ja oskus õpetamise meetodite kujundamisel.
- VÕTA arvestamine töökogemuse põhiselt (sh metoodikate arendamine, kuidas hinnata töökogemuse ja õpiväljundite vastavust) ja metoodikate arendamine uute õpilaste üldoskuste taseme hindamiseks (eelkõige keskhariduse üldainete osas)

Kutsekoolid omandavad tugevat kutseõppe kompetentsi ning täiskasvanute gümnaasiumidel on põhjalikumad teadmised täiskasvanutele üldainete õpetamisel. Kuigi uuringu kohaselt näevad koolid teineteist pigem konkurentidena, on kvaliteetse ja täiskasvanute vajadustele kohandatud kutsekeskhariduse pakkumiseks vajalik **suurem koostöö** kutsekoolide ja täiskasvanute gümnaasiumide vahel, samuti koostöö teiste oluliste osapooltega:

- Kutsekoolid ja täiskasvanute gümnaasiumid: vajalik on koostöö platvormi loomine, et näha koostöö võimalusi konkurentsi asemel. Vajalik koolide vahel ühisosa leidmine, mõlemale osapooltele kasulike koostööviiside leidmises. Otsustamise koht on see, kas mõlemad kooli tüübid peaksid omama keskhariduse (üldhariduslike ainete) õpetamise kompetentsi täiskasvanutele või peaks üldhariduslike ainete omandamine toimuma pigem täiskasvanute gümnaasiumis ning kutseõppe osa kutsekoolides. Heaks eeskujuks on erinevate koostöövormide piloteerimine koolides, kus koostöö vajadus ja valmisolek on suurem ning esitlemine teistele koolidele (inspiratsiooni ja eeskju pakkumine, praktiliste koostööviiside tutvustamine). Oluline on ka hirmude maandamine (kartus kaotada õpilasi).
- Kutsekoolid ja Töötukassa: Töötukassa pakub nii töötavatele kui töötutele täiskasvanutele tasemeõppes osalemiseks toetust, mille kasutamise võimalusest võiksid olla teadlikud kõik kutseõppesse (sh kutsekeskharidusse) astuvad täiskasvanud. Selleks võiks kaaluda koolide ja Töötukassa koostöös teavitussüsteemi loomist, kus kõik tingimustele vastavad ja kooli kandideerivad täiskasvanud suunatakse koheselt toetust taotlema (toetuse saamine ei sõltu inimese enda teadlikkusest vaid talle pakutakse seda võimalust nii kooli kui Töötukassa poolt).
- Kutsekoolid ja huvihariduse pakkujad: potentsiaali nähakse sujuvas üleminekus huviharidusest tasemeõppesse – koolitusel või kursustel osalemine võiks anda suuna vastava valdkonnaga seotud kutseõppesse, sh anda võimaluse arvestada juba koolitusel omandatud teadmisi. Sealjuures võiks tasemeõppega olla seotud nii kutsekoolide enda pakutavad kursused ja koolitused täiskasvanutele, kui koostöövõrgustikku laiendatud ka koolidest väljapoole (kaasates ka rahvaülikoolid). See annab võimaluse teha väiksemas mahus tutvust erialaga ning anda sujuvama ülemineku õpioskuste omandamiseks. Oluline on õpilaste huvi kanaliseerimine tasemeõppe suunal, info andmine ja nõustamine selle osas, kuidas õpinguid alustada, kuidas õpingud toimuvad jne.

Soovitatud tegevustest vajab **esimesena tähelepanu täiskasvanu kui kutsekeskhariduse sihtrühma populariseerimine kutsekoolide seas**. Alles siis, kui koolid peavad täiskasvanuid kutsekeskhariduse õppe sihtrühmaks ning on valmis täiskasvanute osakaalu kutsekeskhariduse õppes suurendama, on võimalik hakata välja töötama meetmeid täiskasvanutele kutsekeskhariduses ning neid sihtrühma seas populariseerima.

Lisa 1. Ülevaade uuringu metoodikast

Dokumendianalüüs

Dokumendianalüüsi aluseks olid kõikide kutseõppeasutuste veebileheküljed ja nendel avalikult leitavad materjalid õppimisvõimaluste kohta koolis. Kaardistuse objektiks oli nii sisuline info õppimisvõimaluste ja -korralduse kohta kui ka see, kuidas vajalik info on veebilehel kommuniqueeritud ja kuivõrd kergesti leitav ja arusaadav. Kaardistuse ülesanne oli külastada kutseõppeasutuste veebilehti potentsiaalse täiskasvanud õppija pilguga, kellel puudub keskharidus, kuid ta soovib seda omandada ja leida selleks paindlikke võimalusi. Täpsemini tuli kaardistuse käigus välja selgitada:

- Kas selles koolis saab üldse kutsekeskharidust omandada?
- Missugustel õppekavadel saab kutsekeskharidust omandada?
- Kas koolis peab käima päeval ja iga päev või pakutakse erinevaid võimalusi töö kõrvalt kutsekeskharidust omandada (nt õhtuti, nädalavahetustel, mitte iga päev, vaid näiteks üks nädal kuust jne)? Mitu aastat tuleb koolis käia?
- Kas kool püüab oma veebis ka täiskasvanud õppijaid kuidagi motiveerida õppima asuma? Kas on mingeid viiteid täiskasvanuna õppimisele? Kas jääb mulje, et täiskasvanud on oodatud või pigem on kool täis 15-16-aastaseid?
- Kas on mingit infot selle kohta, et õppija senist töökogemust saab kuidagi õpingutes ära kasutada (nt sisseastumisel või saab õpingutes mingeid ainepunkte selle eest või näiteks ei pea praktikat eraldi tegema, kui juba oled pikalt enne töötanud vmt)?
- Kas vajalik info on kooli veebilehel kergesti leitav? Kas tuleb palju vaeva näha ja klõpsida, et vajaliku infoni jõuda? Kas oluline info on kirjutatud hästi (ja on vaeva nähtud) või pigem info ametlikus keeles, millest pole kerge aru saada?
- Kas kooli veebileht ja sealne info motiveerib/inspireerib sinna täiskasvanuna õppima minna?

Kui algselt oli plaanis igalt kutseõppeasutuselt küsida juurde täiendavat infot VÕTA kasutamise kohta iga kutseõppeasutuse, siis lõpuks seda ei tehtud, kuivõrd VÕTA statistika on olemas EHISes, samuti kaardistati VÕTA-t puudutava info kättesaadavust koolide veebilehekülgedelt ning arutleti ka intervjuudes õppijate ja koolide esindajatega.

Kvantitatiivsete andmete analüüs

Analüüsi jaoks kasutati järgmisi andmeallikaid:

- EHIS registriandmed (õppijate andmed)
- HaridusSilm andmebaas (koolide andmed)
- Eesti Tööjõu-uuring, Statistikaamet (keskhariduseta täiskasvanute sihtrühma andmed)

Kirjeldavad andmed on esitatud jooniste ja tabelitena.

Intervjuud õppijatega

Analüüsi jaoks teostati pool-struktureeritud individuaalintervjuud, mille eesmärk oli nii paremini iseloomustada keskhariduseta täiskasvanuid kui potentsiaalseid kutsekeskhariduse õppureid kui ka selgitada välja nende vajadused, võimalused ja hoiakud tasemehariduse omandamisel. Intervjueeritavate valim koostati eelneva andmeanalüüsi alusel nii, et selles oleks esindatud praegused kutseõppeasutuste kutseõppe õppekavadel õppivad keskhariduseta täiskasvanud, täiskasvanute gümnaasiumides õppijad ja ka keskhariduseta täiskasvanud, kes hetkel haridust omandamas ei ole. Pidasime oluliseks tagada intervjueeritavate valimi

geograafiline mitmekesisus, kuivõrd keskhariduseta inimeste osakaal on maakondade lõikes väga erinev, samuti võivad erineda ka vajadused ja võimalused keskhariduse omandamiseks. Selleks võtsime valimi moodustamisel peamiselt fookusesse Tallinn/Harjumaa, Ida-Virumaa ja Tartu/Tartumaa piirkonnad, kus keskhariduseta täiskasvanute absoluutarv on Eestis kõige suurem. Teisalt püüdsime intervjuudeks leida keskhariduseta täiskasvanuid ka Lääne-Virumaalt ja Pärnumaaklt, kus keskhariduseta täiskasvanute osakaal kogu elanikkonnast on suurem.

Intervjueeritavate kontaktide saamiseks pöördusime vastavate piirkondade õppeasutuste poole ja kirjeldasime neile, missuguseid õppijaid nende koolist intervjuuks otsime. Iga õppeasutuse esindajal palusime leida kirjeldusele vastav õppija, küsida temalt nõusolekut oma kontaktide jagamiseks ning seejärel meile kontaktid edastada. Kõige keerulisem oli õppeasutustel leida kutsehariduse 3.tasemel õppivaid keskhariduseta täiskasvanuid (vanuses 25+), kuivõrd koolide sõnul on valdav osa täiskasvanud õppijatest juba keskhariduse omandanud. Nende keskhariduseta täiskasvanuteni, kes hetkel ei õpi, jõudsime lumepallmeetodil ehk palusime teistel uuringusse kaasatud osapooltel soovitada intervjuuks sobivaid inimesi.

Kokku teostasime 12 individuaalintervjuud, neist kolm Tallinnas, neli Ida-Virumaal, kaks Tartus, kaks Lääne-Virumaal ja ühe Pärnus. Intervjueeritavate seas oli neli meest ja kaheksa naist (soovisime küll rohkem mehi intervjueeritavate sekka, kuid kahjuks ei õnnestunud leida), seejuures kolm intervjuud toimus vene ja üheksa intervjuud eesti keeles. Ülevaate intervjueeritutest annab tabel 1.

TABEL 3. ÜLEVAATE UURINGU KÄIGUS INTERVJUEERITUD KESKHARIDUSETA TÄISKASVANUTEST

Haridus	Piirkond	Sugu	Vanus	Intervjuu keel
Kutsekeskhariduses õppiv ilma keskhariduseta täiskasvanu	Tallinn/Harjumaa	Mees	28	eesti
Kutsekeskhariduses õppiv ilma keskhariduseta täiskasvanu	Tartu/Tartumaa	Naine	45	eesti
Kutsekeskhariduses õppiv ilma keskhariduseta täiskasvanu	Tallinn/Harjumaa	Mees	36	eesti
Kutsekeskhariduses õppiv ilma keskhariduseta täiskasvanu	Ida-Virumaa	Naine	38	eesti
Kutsehariduse 3.tasemel õppiv ilma keskhariduseta täiskasvanu	Ida-Virumaa	Mees	40	vene
Täiskasvanute gümnaasiumis õppiv keskhariduseta täiskasvanu	Tallinn/Harjumaa	Naine	40	eesti
Täiskasvanute gümnaasiumis õppiv keskhariduseta täiskasvanu	Tartu/Tartumaa	Naine	50	eesti
Täiskasvanute gümnaasiumis õppiv keskhariduseta täiskasvanu	Ida-Virumaa	Naine	49	vene
Täiskasvanute gümnaasiumis õppiv keskhariduseta täiskasvanu	Ida-Virumaa	Naine	39	vene
Keskhariduseta täiskasvanu, kes hetkel haridust ei omanda (kutsekeskharidus ja täiskasvanute gümnaasium mõlemad jäid pooleli)	Lääne-Virumaa	Naine	45	eesti
Keskhariduseta täiskasvanu, kes hetkel haridust ei omanda (gümnaasium jäi pooleli)	Lääne-Virumaa	Naine	44	eesti

Keskhariduseta täiskasvanu, kes hetkel haridust ei omanda (kutsekeskharidus jäi pooleli)	Pärnumaa	Mees	28	eesti
--	----------	------	----	-------

Fookusrühma arutelud õppeasutuste esindajatega

Õppeasutuste esindajatega kohtumise eesmärk oli ühiselt arutada keskhariduseta täiskasvanute ja kutsekeskhariduse sihtrühmade üle (kuidas sihtrühmi defineeritakse, missuguseid tegevusi sellest lähtuvalt tehakse), sihtrühmade vajaduste ja võimaluste üle, koolides pakutavate õppimisvõimaluste ja koolide vajaduste-võimaluste ning võimalike plaanide ja ideede üle, mida saaks erinevad õppeasutused ühiselt ette võtta, et keskhariduseta täiskasvanutele sobivamaid keskhariduse omandamise võimalusi pakkuda. Kokku korraldasime kaks arutelu – üks Tallinnas ja teine Tartus - kuhu kutsusime nii kutseõppeasutuste kui ka täiskasvanute gümnaasiumide esindajaid (õppedirektorid, õppekavajuhid, õppekorralduse juhid). Kahjuks oli ühise sobiva aja leidmine kõikide piirkonna õppeasutuste esindajatega kohtumiseks väga keeruline leida, mistõttu said lõpuks kohale tulla ainult osad nendest, kes olid kutsutud. Kokku osalesid aruteludel esindajad seitsmest õppeasutusest:

- 1 täiskasvanute gümnaasium
- 6 kutseõppeasutust
- 2 Tartust
- 5 Tallinnast

Lisaks saatis ühe täiskasvanute gümnaasiumi esindaja (Tallinnas) oma mõtted kirjalikult, kuna tal ei olnud viimasel hetkel siiski võimalik osaleda.

Ekspertintervjuud Töötukassaga

Et saada võimalikult mitmekesine pilt keskhariduseta täiskasvanute olukorrast, vajadustest ja võimalustest, seadsime eesmärgiks viia läbi intervjuud ka Töötukassa karjäärinõustajatega. Jõudmaks just nende nõustajateni, kellel keskhariduseta täiskasvanutega enam kokkupuuteid, palusime end nõustajateni suunata Töötukassa karjäärinõustamise koordinaatoritel. Eeldades, et Eesti erinevate piirkondade keskhariduseta täiskasvanuid võivad iseloomustada mõneti erinevad vajadused ja võimalused, ning seades eesmärgiks seda kirjusest kaardistada, palusime end suunata ühe Tartu ning kahe Tallinna karjäärinõustajani, kusjuures Tallinnas intervjuuga nõustunud vastajad töötavad linna erinevates piirkondades. Seega põhineb kõnealune osa analüüsist kolme karjäärinõustajaga läbi viidud poolstruktureeritud intervjuul ning analüüsi meetodiks on kvalitatiivne sisuanalüüs.

Persoonade loomine

Selleks, et mõista paremini potentsiaalsete õppijate vajadusi ja töötada välja nende vajadustele vastavaid ettepanekuid kutsekeskhariduse (ümber)korraldamiseks, oleme loonud potentsiaalse õppija tüüpesindaja (inglise keeles *persona*) profiilid. Selle aluseks on eelpool kirjeldatud sekundaarandmete analüüs ja intervjuud sihtrühmade esindajatega. Nende põhjal on kirjeldatud 3 andmetest selgelt eristuvat sihtrühma esindajat, nende sotsiaalset ja demograafilist tausta. Intervjuude põhjal on kirjeldatud, mis motiveerib kutsekeskhariduse sihtrühmi ning mis on neile suurimad takistused õpingute alustamiseks ja seal osalemiseks. Sihtrühma kirjeldused on teadmiste põhiselt konstrueeritud, et neile suunatud tegevused (alternatiivsed, paindlikud õppimisvõimalused) võiksid mõjustada paljusid sarnaseid inimesi. Sel viisil muutub keeruliselt hoomatav sihtrühm lihtsamini tajutavaks ning aitab luua kasutajakeskseid lahendusi.